

K 56618
2

ს. მ. ს.
გ. მ. მ. მ.

საბიბლიოთეკო
საქმის
ორგანიზაცია

საქართველოს ილია ჭავჭავაძის სახელობის
წიგნის მოყვარულთა საზოგადოება

საბიბლიოთეკო საქმის ორგანიზაცია

ნაწილი II

(მკითხველებთან მუშაობა. საბიბლიოთეკო
საქმის ორგანიზაცია და მართვა)

რედაქციის წევრები:

ა. ლორია, ნ. გურბენიძე

გამომცემლობა „საქართველო“
თბილისი — 1996

„საბიბლიოთეკო საქმის ორგანიზაციის“ მეორე ნაწილში გაშუქებულია ბიბლიოთეკათმცოდნეობის ორი დისციპლინის — მკითხველებთან მუშაობის მეთოდის და საბიბლიოთეკო საქმის ორგანიზაციისა და მართვის უმთავრესი საკითხები. წიგნი განკუთვნილია მკითხველთა ფართო წრისათვის.

რედაქტორი ბ. ბუხნიკაშვილი

რეცენზენტები: ო. ოსაძი
ბ. კიპაროძე

© საქართველოს ილია ჭავჭავაძის სახელობის
წიგნის მოყვარულთა საზოგადოება.
1996

კითხვის ხელმძღვანელობა

წიგნი საზოგადოებრივი მოვლენაა. მისი წარმოება, გავრცელება, დაცვა, კითხვა ცხოვრებისეული აუცილებლობით არის განპირობებული. იგი ყველაზე მძლავრი იარაღია კლასობრივ ბრძოლაში, რის გამოც მას უდიდესი ადგილი უჭირავს საზოგადოებრივ ურთიერთობაში.

წიგნის საზოგადოებრივი დანიშნულება სხვადასხვა იყო ამა თუ იმ ეპოქაში. მაგრამ იგი ყოველთვის წარმოადგენდა მასის, ხალხის აღზრდისა და განვითარების ყველაზე მოქნილ საშუალებას.

წიგნისა და ადამიანის ურთიერთობა არ შემოიფარგლება მხოლოდ სოციალური გარემოთი, იგი ღრმა ფსიქოლოგიური ბუნებისაა. ამდენად, კითხვა განიხილება როგორც ურთულესი ფსიქოლოგიური პროცესი, რომელზედაც ყველა ფენომენი გარკვეულ გავლენას ახდენს — შესხიერება, ყურადღება, ნებისყოფა, და სხვ. რა მოთხოვნალების წიადაგზევც არ უნდა იყოს წარმოშობილი კითხვის პროცესი, იგი თავისი ფორმითა და შინაარსით შრომის იდენტურია და თითქმის ყოველთვის შემოქმედებითი ბუნებისა¹.

უპირველეს ყოვლისა, წიგნი გონებრივად ავითარებს

1. ამ საკითხის შესახებ დაწვრილებით იხილეთ: ა. ლორია, კითხვის კულტურა და მისი განმსაზღვრელი ფაქტორები. თბ., 1984 წ.

ადამიანს. წიგნისაგან ადამიანი მხოლოდ ინტელექტუალურ, მორალურ-ზნეობრივ ზეგავლენას როდის განიცდის, მას აგრეთვე უყალიბდება მრწამსი, შეხედულებები, იდეური კონცეფციები, იგი იხვეწება ესთეტიკურად, უმუშავდება ეთიკური ნორმები, წიგნი აღზრდის საშუალებად გვევლინება.

ბიბლიოთეკა, როგორც კითხვის კოლექტიური ორგანიზატორი, საზოგადოების კითხვას მართავს პედაგოგიური მეთოდებით, რასაც კითხვის ხელმძღვანელობა ეწოდება.

კითხვის ხელმძღვანელობა გულისხმობს მკითხველისადმი აქტიურ დახმარებას კითხვის სრულყოფილად ორგანიზების საქმეში. მისი დანიშნულებაა, ხელი შეუწყოს მკითხველს სწორად კითხვაში.

სწორი კითხვა გულისხმობს კითხვის იმგვარ ორგანიზაციას, როდესაც იგი მიმდინარეობს გეგმიურად, შეგნებულად და რაციონალურად, რასაც დიდი შემეცნებითი ღირებულება აქვს. }

სწორი კითხვა სამი პირობით განისაზღვრება:

1. მკითხველს უნდა ჰქონდეს თავისი იდეური პოზიცია;

2. კითხვა მაქსიმალურად უნდა აკმაყოფილებდეს მკითხველის მოთხოვნილებას, სრულყოფილად პასუხობდეს მის მიზნებს და ხელს უწყობდეს იმ ამოცანების გადაწყვეტას, რომლებიც წიგნზე მუშაობის დროს აქვს დასახული;

3. მკითხველს უნდა გააჩნდეს კითხვის მაღალი კულტურა — ფლობდეს წიგნზე დამოუკიდებელი მუშაობის ჩვევებს, შეეძლოს იკითხოს რაციონალურად.

ამ პირობათა რეალიზაციისათვის ხელშეწყობისათვის ლიოთეკის უმთავრესი დანიშნულებაა და სწორედ ამაში გამოიხატება კითხვის ხელმძღვანელობის მთელი არსი. მისი განხორციელების მიზნით ბიბლიოთეკა ეხმარება მკითხველს მისთვის საჭირო ლიტერატურის გამოვლენაში, ძიებაში, შერჩევაში, წიგნზე დამოუკიდებლად მუშაობაში, შინაარსის ღრმად წვდომაში, მის საფუძვლიანად დამუშავებასა და გაგებაში, საბიბლიოთეკო-ბიბლიოგრაფიული ცოდნის დაუფლებაში და ა. შ. ყოველივე ეს ხდება პედაგოგიური თვალსაზრისით ჩამოყალიბებული მეთოდებისა და ფორმების გამოყენებით, ფსიქოლოგიური ნორმებისა და კანონების, მკითხველთა თავისებურებების გათვალისწინებით, სავსებით წინასწარგანზრახულად, გეგმიურად, თანმიმდევრულად, და ეს პროცესი, მეტნაკლებად, ყველა მკითხველისათვის სასარგებლო და საჭიროა.

კითხვის ხელმძღვანელობა მკითხველ აუდიტორიაზე ვრცელდება დიფერენციულად, მკითხველთა თავისებურებების გათვალისწინებით. სწორედ მკითხველის თავისებურებანი განაპირობებენ კითხვის ხელმძღვანელობის დროს ფორმებისა და მეთოდების შერჩევასა და გამოყენებას, იმას, თუ რა დროსა და რა შემთხვევაში რას მივმართოთ, როგორ ვიმუშაოთ მკითხველებთან.

კითხვის ხელმძღვანელობა მოითხოვს სათანადო პრინციპების დაცვას. უპირველეს ყოვლისა, ის გულისხმობს არა ადმინისტრირებას, არამედ დახმარებას, გაძლლას, რჩევას, დარიგებას, რეკომენდებას, ჩვენებას, ინფორმირებას. ამასთან, ის გამორიცხავს ყოველგვარ იძულებას, ძალდატანებას, ზემოქმედების არაპედაგოგიურ მეთოდებს.

დებს, აკრძალვასა და აღკვეთას, დასჯას. მკითხველზე მოქმედებისათვის საბიბლიოთეკო დარგის მუშაკები იყენებენ ინტერესის, სურვილის აღძვრის, მათი განვითარებისა და გაძლიერების ღონისძიებებს.

ბიბლიოთეკა კითხვის ხელმძღვანელობის მრავალ ფორმასა და მეთოდს იყენებს. ის, თუ რას მიმართოს მან ამა თუ იმ შემთხვევაში, დამოკიდებულია, უპირველეს ყოვლისა, მკითხველზე, მის პიროვნულ თავისებურებებზე, მოთხოვნილებებსა და მიზნებზე, მისი კითხვის კულტურის დონეზე, წიგნზე მუშაობის ხასიათზე, აგრეთვე არსებულ სიტუაციაზე, გარემო პირობებზე, ბიბლიოთეკის ტიპზე, იმ ძირეულ ამოცანებზე, რასაც ის ისახავს მკითხველებთან მუშაობის დროს, ამასთან, მხედველობაში მისაღებია ისიც, თუ რა შესაძლებლობები გააჩნია ბიბლიოთეკას, როგორია მისი კონტინგენტი, მატერიალურ-ტექნიკური ბაზა, როგორაა აქ დაყენებული საქმე და ა. შ. ცხადია, ყველა ბიბლიოთეკაში კითხვის ხელმძღვანელობა ერთნაირი ვერ იქნება.

კითხვის ხელმძღვანელობის დონე ბევრად არის დამოკიდებული საქმის მეთოდურად სწორად წარმართვაზე, იმაზე, თუ როგორ არის ორგანიზებული კითხვის ხელმძღვანელობის პროცესები.

ბიბლიოთეკაში უამრავი სამუშაო ტარდება. ყველაფრის ჩამოთვლა შეუძლებელიცაა, მით უმეტეს, ძნელია ვილაპარაკოთ ყველა ოპერაციასა თუ პროცესზე. ჩვეულებრივ, საბიბლიოთეკო პროცესებს ციკლებად ყოფენ. ერთ-ერთ უმთავრეს ციკლს მკითხველებთან მუშაობა წარმოადგენს. ამ ციკლში შედის ისეთი პროცესები, რომელთა წარმოება განპირობებულია ბიბლიოთეკარისა

და მკითხველის უშუალო ურთიერთობით ან მიმდინარეობს მკითხველზე გარკვეული ზეგავლენის მიზნით, ან მკითხველის კონკრეტული მოთხოვნით. ასეთი პროცესები საკმაოდ ბევრია და მათ შეიძლება ჰქონდეთ როგორც ტექნიკური, ანუ სტატიკური, ისე მეთოდოლოგიური დინამიკური ხასიათი. ტექნიკური პროცესი უცვლელია, წინასწარ შემუშავებული ინსტრუქციის მიხედვით წარმოებს, დადგენილ წესებს ექვემდებარება, დაკანონებული ფორმით მიმდინარეობს. მეთოდოლოგიური კი შემოქმედებითი ხასიათისაა, აქ ბევრი რამ დამოკიდებულია ბიბლიოთეკარის კვალიფიციურობაზე, მის ცოდნასა და გამოცდილებაზე. მის პიროვნულ თავისებურებებზე, თუმცა აქაც ვითვალისწინებთ წინასწარ შემუშავებულ მეთოდოლოგიურ მითითებებსა და რეკომენდაციებს.

მკითხველებთან მუშაობის ციკლში შემავალი პროცესები დაჯგუფებულია ოთხ კომპლექსად, ესენია:

1. წიგნის კითხვასა და ბრუნვასთან დაკავშირებული პროცესები (წაკითხულის ანალიზი, წიგნის გამოწერა, რეკომენდება, გაცემა-მიღება და სხვ.).
2. წიგნის პროპაგანდისა და ბიბლიოგრაფიული მომსახურების პროცესები (ინფორმაცია, ბიბლიოგრაფიული ცნობების გაცემა, ძიება და სხვ.);
3. საბიბლიოთეკო-ბიბლიოგრაფიული ცოდნის პროპაგანდის პროცესები (ბიბლიოთეკისა და მისი სამუშაო პროცესების გაცნობა, კატალოგებით მუშაობის წესების გაცნობა, სხვადასხვა ინსტრუქციის ძირითადი დებულებების დაყვანა მკითხველამდე, ხელშეწყობა კითხვის კულტურის დონის ამაღლებისათვის და სხვ.);
4. მკითხველთა შესწავლის პროცესი (მკითხველთა

თავისებურებებზე დაკვირვება, მათი ინტერესების შესწავლა და სხვ.).

ყველა კომპლექსი, გარდა მეოთხესი, შეიცავს კითხვის ხელმძღვანელობის პროცესებს, მაგრამ ასეთ პროცესებად მიიჩნევა მხოლოდ მეთოდოლოგიური ხასიათის პროცესები და არა ტექნიკური. ტექნიკური ხასიათის სამუშაოები არ შეიძლება კითხვის ხელმძღვანელობის პროცესებად წარმოვიდგინოთ. სინამდვილეში, აქ დასახელებული პირველი სამი კომპლექსის ყველა მეთოდოლოგიური ხასიათის პროცესი ფაქტიურად კითხვის ხელმძღვანელობის პროცესია.

კითხვის ხელმძღვანელობის პროცესები თავის მხრივ იყოფა ორ ჯგუფად: პირველი, ისეთი პროცესებია, რომელთა მეშვეობითაც მუშაობას ვეწევიტ მხოლოდ პიროვნებასთან, ინდივიდთან, მეორე, რომელთა საშუალებითაც მუშაობა მიმდინარეობს მკითხველთა ჯგუფებთან, კოლექტივთან.

ამგვარად, ანსხვავებინ ინდივიდუალური კითხვის ხელმძღვანელობასა და მასობრივი (ჯგუფური) კითხვის ხელმძღვანელობას.

ინდივიდუალური კითხვის ხელმძღვანელობა

ინდივიდუალური კითხვის ხელმძღვანელობა ყველაზე მეტად გავრცელებული მეთოდია. ბიბლიოთეკა მკითხველებთან უმეტესწილად სწორედ ინდივიდუალურად ამყარებს ურთიერთობას და ამგვარად, განსაკუთრებული მნიშვნელობა სწორედ მას ენიჭება. მიუხედავად ამისა,

ინდივიდუალური კითხვის ხელმძღვანელობის ფორმები და მეთოდები არ გამოირჩევიან მრავალფეროვნებით. ეს იმით არის გამოწვეული, რომ ამ შემთხვევაში ძალიან ძნელია წინასწარ ჩამოყალიბებული რეკომენდაციების მიღება, რადგანაც ყოველი მკითხველი სავსებით განსხვავებულ პიროვნებას წარმოადგენს, და ყველა მათგანის თავისებურებათა გათვალისწინება ყოველად შეუძლებელია. ზოგადი მითითებები აქ ნაკლებად ღირებულია და ამიტომაც რთულდება ფორმების იმგვარად მოდელირება, რომ იგი საერთო იყოს ყველასათვის. მაგრამ, მიუხედავად ამისა, ნაწილობრივ მაინც ხერხდება რამდენიმე ფორმის ისე დამუშავება, რომ მან ზოგადი მეთოდის სახე მიიღოს.

ერთ-ერთ ასეთ ფორმას წარმოადგენს საუბარი. იმის მიხედვით, თუ რას ვისახავთ მიზნად, საუბარი სხვადასხვაგვარია. მაგალითად, საუბარი შეიძლება მიზნად ისახავდეს, მკითხველს მისცეს სწორი გეზი ლიტერატურის შერჩევისა და დამუშავებაში. მისი მეშვეობით შეიძლება ვავერკვეთ აგრეთვე, როგორ აითვისა მასალა მკითხველმა, რა შეხედულებები შეუმუშავდა და სხვ. ამასთან ერთად, საუბრის საშუალებით ხდება ლიტერატურის რეკომენდება, რჩევა-მითითება, მკითხველების ინტერესების შესწავლა, მათი თავისებურებების გარკვევა.

ფრიად მნიშვნელოვანია საუბარი მკითხველის ბიბლიოთეკაში ჩაწერის დროს მისი გაცნობის მიზნით. ამ შემთხვევაში ბიბლიოთეკარი არკვევს არა მარტო მკითხველის ანკეტურ მონაცემებს, არამედ ზოგ სხვა საკითხსაც: რომელი ბიბლიოთეკებით სარგებლობს, რომელ ენებზე კითხულობს, აინტერესებს თუ არა პერიოდული

გამოცემები, აქვს თუ არა პირადი ბიბლიოთეკა და როგორი, რა ეურნალ-გაზეთები აქვს გამოწერილი, რომელი დარგითაა დაინტერესებული და ა. შ.

საუბარი, ერთი მხრივ, დამოკიდებულია მიზანზე, რომელსაც ვისახავთ მკითხველებთან მუშაობის დროს, მეორე მხრივ, მკითხველთა კატეგორიაზე. ისევე, როგორც ყოველგვარი მეთოდისა თუ ფორმის გამოყენებისას, საუბრის დროსაც უნდა ვღებულობდეთ კონკრეტულ შედეგს, რაც ხელს შეუწყობს კითხვის ხელმძღვანელობის ნაყოფიერად წარმართვას.

საუბრის ნაირსახეობას წარმოადგენს ამ ბოლო დროს ჩვენს ბიბლიოთეკებში საკმაოდ გავრცელებული ისეთი მეთოდი, როგორიც არის ინტერვიუ, თუ საუბრის დროს ბიბლიოთეკარი და მკითხველი აზრთა ურთიერთგაცვლას აზღენენ, ინტერვიუ მხოლოდ პასუხს იტვლისხმობს შეკითხვებზე, რომლებზედაც შემდგომში მოხდება დაკვირვება და სათანადო აზრი იქნება შემუშავებული.

ინდივიდუალური მუშაობის ერთ-ერთ გავრცელებულ ფორმას წარმოადგენს აგრეთვე საბიბლიოთეკო კონსულტაცია. ძირითადად სამი სახის კონსულტაციას ვანსხვავებთ: 1) ბიბლიოგრაფიულს, 2) თემატურს, 3) მეთოდიკურ-ინსტრუქციულს.

ბიბლიოგრაფიული კონსულტაციით მკითხველს ვებმარებით ბიბლიოგრაფიულ ძიებაში, საჭირო ლიტერატურის გამოვლენაში, უმეტესად იმ შემთხვევაში, როდესაც მკითხველს ფაქტობრივი მასალის დადგენა ან დაზუსტება სჭირდება (ავტორის ვინაობა, მერამდენე გამოცემა და სხვ.).

თემატური კონსულტაცია მკითხველს ეხმარება ამა

თუ იმ კონკრეტული საკითხის გარკვევაში, განსაკუთრებით მაშინ, თუ წაკითხული წიგნის ირგვლივ არსებობს რაიმე ვაუგებრობა, გაურკვეველობა, შეფასების უზუსტობა და სხვ.

მეთოდოლოგიურ-ინსტრუქციულ კონსულტაციას იყენებენ საბიბლიოთეკო-ბიბლიოგრაფიული ცოდნის პროპაგანდის დროს. ამ შემთხვევაში მკითხველს ვეხმარებით, შეისწავლოს ბიბლიოთეკაში მუშაობისათვის აუცილებლად საჭირო ელემენტები, აითვისოს წიგნზე დამოუკიდებელი მუშაობის მეთოდოლოგია.

მკითხველებთან ინდივიდუალური მუშაობის დროს ჩვენი ბიბლიოთეკები წარმატებით იყენებენ კითხვის გეგმებს. იმის მიხედვით, თუ როგორ მკითხველთან გვაქვს საქმე, როგორია მისი წიგნზე მუშაობის ხასიათი, ბიბლიოთეკები ადგენენ ე. წ. ინდივიდუალურ კითხვის გეგმებს. ტიპური კითხვის გეგმები ცენტრალიზებული წესით გამოიცემა, მაგრამ მათი უცვლელად გამოყენება ყველა მკითხველისათვის არ არის მოხერხებული. ამიტომ, ბიბლიოთეკაში ხდება მათი კორექტირება კონკრეტული მკითხველის ამოცანების, წიგნზე მუშაობისა და პიროვნული თავისებურებების გათვალისწინებით.

კითხვის გეგმა ჩვეულებრივ ბიბლიოგრაფიულ სიას წარმოადგენს, იმ განსხვავებით, რომ აქ შეზღუდულია დასახელებული ლიტერატურის რაოდენობა და წაკითხვის პერიოდი. განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება იმას, თუ როგორი თანმიმდევრობით უნდა იქნეს წაკითხული დასახელებული წიგნები, როგორც წესი, ასეთი გეგმა თემატურია და ითვალისწინებს მხოლოდ აუცილებელს, რაც ამ თემის დროა და საფუძვლიან შესწავლას

მოითხოვს, იმდენად, რამდენადაც გეგმა ნათლებლურ მუშაობასთან არის დაკავშირებული, ის ერთგვარ პროგრამას წარმოადგენს ამა თუ იმ თემის დასამუშავებლად. გეგმაში დასახელებული ლიტერატურის შესწავლა თანმიმდევრობით უნდა ხდებოდეს. ეს თანმიმდევრობა სასწავლო პროგრამის აგების პრინციპის მიხედვით არის ნაფარაუდები: უნდა წავიღეთ მარტივიდან რთულიაკენ, ზოგადიდან — კონკრეტულიაკენ, ნაცნობიდან — უცნობისაკენ. ამიტომ კითხვის გეგმაში წიგნების დასახელება საგნობრივი თუ ანბანური რიგით სავალდებულო არ არის.

ინდივიდუალური მუშაობის ცენტრალურ მომენტს წიგნის შერჩევაში მკითხველისადმი დახმარება წარმოადგენს. იგი მდგომარეობს იმაში, რომ მკითხველს შეეძმნას შესაბამისი პირობები საჭირო წიგნის გამოვლენა-შერჩევისათვის. შერჩეული ლიტერატურა სრულყოფილად უნდა აკმაყოფილებდეს მკითხველის მოთხოვნილებას და შეესაბამებოდეს მის ინტერესებს, ამართლებდეს კითხვის მიზანს, შეეფარდებოდეს პიროვნების შესაძლებლობებს, ითვალისწინებდეს წიგნზე მუშაობის ხასიათს. საჭიროა იმისი ცოდნაც, თუ რა ხასიათის მასალა სჭირდება მკითხველს, რომელი ტიპისა და სახის გამოცემა, რომელი ქრონოლოგიური ჩარჩოებით, რომელ ენაზე.

ამ საქმეში ბიბლიოგრაფ-ბიბლიოთეკარები იყენებენ კატალოგებს, კარტოთეკებს, სხვადასხვა დამხმარე ბიბლიოგრაფიულ გამოცემებს, პერიოდიკის მასალას — რეცენზიებს, ბიბლიოგრაფიულ მიმოხილვებს და სხვ. წარმატებით გამოიყენება ზოგადი თუ სპეციალური ენციკლოპედიები, ცნობარები, ლექსიკონები.

გარკვეული თავისებურებებით ხასიათდება წიგნების შერჩევა თავისუფალი დაშვების დროს. აქ მკითხველს მეტი ყურადღება და დახმარება სჭირდება, რადგანაც გართულებულია მასთან კონტაქტი, კითხვის მოტივაციაში გარკვევა, მისი ინტერესების ანალიზი. მიუხედავად ამისა, თავისუფალი დაშვება პროგრესული ორგანიზაციული ფორმაა, რადგან მკითხველს აჩვენებს წიგნზე დამოუკიდებელ მუშაობას, წიგნების შერჩევა ხდება თვალთახედვით და არა აღწერითი მასალის მიხედვით.

მკითხველებთან მუშაობის დროს დიდი ყურადღება ეთმობა ინდივიდუალურ ინფორმაციასა და რეკომენდაციას, ინფორმაცია ძირითადად მიეწოდება ისეთ მკითხველს, რომელიც წიგნების საშუალებით მეცნიერულ შრომას ეწევა, აგრეთვე სააგიტაციო-საპროპაგანდო საქმეს ემსახურება, იმდღებს პროფესიული ცოდნის დონეს, რაც შეეხება რეკომენდაციას, უმეტეს შემთხვევაში მას მასობრივ მკითხველთან, მოსწავლე ახალგაზრდობასთან მუშაობის დროს იყენებენ.

მკითხველებთან ინდივიდუალური მუშაობის დროს დიდი ადგილი ეთმობა მკითხველის დახმარებას წიგნზე დამოუკიდებელი მუშაობის ორგანიზაციაში. იგი განიხილება, როგორც კითხვის კულტურის აღზრდის მომენტი. მისი მიზანია, ხელი შეუწყოს მკითხველს, რათა ღრმად და საფუძვლიანად აითვისოს მისთვის საჭირო მასალა, მოხერხებულად მოახდინოს მისი ფიქსაცია, რომ უფრო ნაყოფიერი იყოს წიგნზე მუშაობა.

კითხვის ინდივიდუალური ხელმძღვანელობის დროს განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება ბიბლიოთეკარისა და მკითხველის ურთიერთობას. მათ შორის მჭიდრო

კონტაქტი და ურთიერთგაგება განაპირობებს ემპირიულ რაოდენობაში რაც შეიძლება სწორად და ნაყოფიერად წარმოადგინოს კითხვა. განსაკუთრებით დიდია ამ შემთხვევაში ბიბლიოთეკარის პასუხისმგებლობა. ინდივიდუალური მუშაობა საბიბლიოთეკო საქმის ყველაზე მეტად პედაგოგიური პროცესია და ცხადია, იგი ბიბლიოთეკარისაგან პედაგოგიურ აღლოსა და უნარს, ფსიქოლოგიის საფუძვლიან ცოდნას მოითხოვს.

ინდივიდუალური კითხვის ხელმძღვანელობა, ისევე როგორც თითქმის ყველა სხვა სამუშაო, გეგმიურია. მართალია, სხვა პროცესებთან შედარებით, ინდივიდუალური მუშაობის დაგეგმვა რთულია, მაგრამ ეს არ გვათავისუფლებს გეგმიური მუშაობისაგან. პირიქით, აიძულებს ბიბლიოთეკარს, წინასწარ მოემზადოს მკითხველებთან შესახვედრად. ბიბლიოთეკარის მზადება წიგნის გაცემისათვის რაიმე შემთხვევითი ან ერთდროული პროცესი კი არ არის, არამედ განიხილება, როგორც ყოველდღიური სავალდებულო შრომითი საქმიანობა.

ბიბლიოთეკარის მზადება წიგნის გასაცემად ძირითადად 3 მომენტს შეიცავს: 1) ბიბლიოთეკარის მუშაობათვის თავზე ანუ თვითმომზადება. 2) ტექნიკური პირობების მომზადება, 3) საჭირო მასალის შერჩევა-მომზადება.

პირველი მომენტი გულისხმობს იმას, რომ ბიბლიოთეკარი ყოველდღიურად უნდა იმაღლებდეს ცოდნის დონეს, ეცნობოდეს პერიოდიკას, ახალ ლიტერატურას, მეთოდურ მასალას. მეორე მომენტი ითვალისწინებს სამუშაო პირობების სრულყოფა-მოწესრიგებას. სამუშაო ადგილის მოწყობა-მომზადებას,

დოკუმენტების წესრიგში მოყვანას, სტატისტიკური მონაცემების დაანგარიშებას, გეგმის მაჩვენებლების შესწავლას, ანგარიშების შედგენას და ა. შ. რაც შეეხება მასალის მომზადებას, ამ შემთხვევაში ბიბლიოთეკარი გადასინჯავს საპროპაგანდოდ გადაწყობილ ლიტერატურას, გასაცემად გამოჰყოფს საერთო ფონდიდან ოპერატიულ ლიტერატურას, გაამზადებს წინასწარ მოცემულ დაკვეთებს, დამხმარე მასალას, მოხაზავს საუბრის გეგმას, გადასინჯავს კითხვის თემატურ გეგმებს და ა. შ.

ინდივიდუალური კითხვის ხელმძღვანელობის დროს განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება ბიბლიოთეკარის კვალიფიკაციას, მის პროფესიონალიზმს. ასევე დიდ როლს თამაშობს ისიც, თუ რამდენად არის დაუფლებული მკითხველი ბიბლიოთეკაში მუშაობის ჩვევებს — როგორ იცის და იცავს ბიბლიოთეკით სარგებლობის წესებს, რამდენად დისციპლინებულია, როგორ არის დაუფლებული წიგნზე მუშაობას, როგორ ახერხებს კატალოგებისა და სხვა საძიებო საშუალებების გამოყენებას. რამდენადაც უფრო კვალიფიცირებულია მკითხველი, იმდენად უფრო გაიოლებულია და ნაყოფიერი მასთან ბიბლიოთეკარის ინდივიდუალური მუშაობა.

მასობრივი კითხვის ხელმძღვანელობა

მასობრივი მუშაობა ბიბლიოთეკაში სამი ძირითადი მიმართულებით წარმოებს: 1) წიგნის პროპაგანდა, 2) კულტსაგანმანათლებლო მუშაობა, 3) საბიბლიოთეკო-ბიბლიოგრაფიული ცოდნის პროპაგანდა. ეს მიმართულებანი ერთმანეთს მკვეთრად კი არ ემიჯნებიან, პირიქით, ავსებენ. მათი დამახასიათებელი თავისებულება ისაა რომ

პირდაპირ თუ არაპირდაპირ, ყოველთვის წიგნის პროპაგანდას ისახავენ ძირითად მიზნად.

საბიბლიოთეკო მასობრივი მუშაობა უმთავრესად რამე ღონისძიების სახით ზორციელდება. მისი საშუალებით ბიბლიოთეკა ერთდროულად ემსახურება როგორც მკითხველთა ცალკეულ პატარა ჯგუფს, ისე კოლექტივს თუ მასას — მთელ მკითხველ აუდიტორიას.

მასობრივი მუშაობა სამი ეტაპისაგან შედგება: მომზადება, ჩატარება, შეჯამება.

საბიბლიოთეკო მასობრივი მუშაობის ძირითად ღერძს წიგნის პროპაგანდა წარმოადგენს. მისი მთავარი დანიშნულება ის არის, რომ ინფორმაციისა თუ რეკომენდაციის მეთოდთა გამოყენებით ხელი შეუწყოს ხალხში ლიტერატურის ფართოდ გავრცელებას. მაგრამ მარტო გავრცელება როდია მისი ამოცანა, როგორც მაგალითად, ეს რეკლამის შემთხვევაში ხდება. პროპაგანდა რეკლამისაგან იმით განსხვავდება, რომ ჯელს უწყობს წიგნებს არა მარტო გავრცელებას, არამედ მათთვის შესაფერისი ადრესატის პოვნასაც, ეხმარება მკითხველს საჭირო წიგნის მოძებნაში, მის შესწავლაში, მასზე ნაყოფიერად მუშაობაში.

საბიბლიოთეკო პროპაგანდა მრავალმხრივი უნდა იყოს. არ შეიძლება მისი შემოფარგვლა ერთი რომელიმე დარგით. მან ანგარიში უნდა გაუწიოს სადღეისო ცხოვრებისეულ მოთხოვნებს, შეესაბამებოდეს მკითხველთა ინტერესებს. ამ დროს განსაკუთრებული გულისყურით უნდა მოვეკიდოთ საპროპაგანდო მასალის შერჩევას, მაგრამ არანაკლები მნიშვნელობა ენიჭება ამ მასალის მიწოდების საქმესაც — პროპაგანდის ხელოვნებას.

საპროპაგანდოდ შეირჩევა ისეთი ლიტერატურა, რომელიც უპირველეს ყოვლისა, აქტუალურია, ახალი, მეცნიერული თვალსაზრისით — კემარითი, ლიტერატურული თვალსაზრისით — მაღალმხატვრული. მას უნდა გააჩნდეს შემეცნებითი ღირებულება, ახასიათებდეს მაღალი ესთეტიზმი, სხვა წიგნებისაგან გამოირჩეოდეს თავისი ღირსებებითა და იდეურობით.

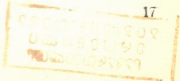
პროპაგანდის ხელოვნების სრულყოფისათვის აუცილებელია გავითვალისწინოთ როგორც ზოგადი, ისე სოციალური ფსიქოლოგიის კანონზომიერებანი, დავეფლოთ პროპაგანდის ფსიქოლოგიას¹.

819.96.2
A

ამ დარგის ნორმები და კანონები ჯერჯერობით სრულყოფილად ჩამოყალიბებული არ არის, მაგრამ ზოგი რამ წარმატებით შეიძლება გამოვიყენოთ პროპაგანდის ეფექტის გაძლიერებისათვის. განსაკუთრებით საგულისხმოა ამ შემთხვევაში ფსიქოლოგიური, ფიზიკური და ინტელექტუალური გარემოს ორგანიზაცია, ემოციების, პროპაგანდისტა და მსმენელს შორის არსებული დისტანციის, პროპაგანდისტის ზეგავლენის უნარის გაძლიერებისა და სხვა მსგავსი საკითხების მეცნიერული კვლევა-შესწავლა, საჭირო რეკომენდაციების შემუშავება და მათი დანერგვა პრაქტიკაში.

ბიბლიოთეკაში ლიტერატურის პროპაგანდა წარმოებს როგორც პასიურად, ისე აქტიურად. პასიური პროპაგანდა არ გულისხმობს რაიმე სისტემას, არ გეგმავთმიერ, წინასწარგანზრახულ ზემოქმედებას მკითხ-

1 დაწერილებით იხილეთ: Ш. А. Надирашвили. Психология пропаганды. Тб., 1978.

ველზე. იგი თავისთავად, მკითხველთან ყოველდღიურად, საქმიანი შეხვედრების დროს წარმოებს, ხოლო სპეციალური პროპაგანდა გულისხმობს დაგეგმილი, წინასწარ შემუშავებული ხერხებისა და მეთოდების გამოყენებას, განსაკუთრებული ფორმებით მუშაობას წიგნის პოპულარიზაციისა და გავრცელებისათვის.

რაც შეეხება მასობრივი მუშაობის მეორე მიმართულებას — კულტმასობრივ საქმიანობას, იგი ძალიან ახლოს დგას საკლებო ღონისძიებებთან. მისი მიზანია ხელი შეუწყოს მკითხველს გონივრულ დასვენებაში, ესთეტიკური მოთხოვნილებებისა და კულტურული ინტერესების დაკმაყოფილებაში. ყოველივე ამასთან ერთად, იგი წიგნის გავრცელების ამოცანებთანაც არის დაკავშირებული. შეხვედრები მწერლებთან, გამოჩენილ აღმსიანებთან, საზოგადო მოღვაწეებთან, საიუბილეო, კითხვა-პასუხისა და თემატური საღამოები, ზეპირი ჟურნალები, ლექცია-მოხსენებები, ექსკურსიები — ჩვენი მასობრივი ბიბლიოთეკებისათვის სრულიადაც არ არის უცხო. სპეციფიკური აქ ის არის, რომ ამ საქმიანობას ბიბლიოთეკა უეჭველად უკავშირებს წიგნის პროპაგანდას.

მესამე მიმართულება — საბიბლიოთეკო-ბიბლიოგრაფიული ცოდნის პროპაგანდა — ხელს უწყობს ბიბლიოთეკაში მკითხველთა მიზიდვას, მათთვის საბიბლიოთეკო-ბიბლიოგრაფიული შრომითი პროცესების გაცნობას. ამ მიზნით ბიბლიოთეკები ცდილობენ, რამდენადაც შეიძლება, პოპულარული გახადონ თავიანთი საქმიანობა, დაანახონ მკითხველს, რა წარმატებას აღწევს ბიბლიოთეკის კოლექტივი, რა ღირსებებით გამოირჩე-

ვა, რა დახმარება შეუძლია გაუწიოს მომხმარებელს ამასთან, ბიბლიოთეკა თავის მკითხველ აუღიარებს აცნობს ბიბლიოთეკით სარგებლობის წესებს, ეხმარება კატალოგებით, კარტოთეკებითა და სხვადასხვა საძიებ-ლებით სარგებლობისათვის საჭირო ცოდნის შეძენაში. ამ საქმეში ბიბლიოთეკა იყენებს ადგილობრივ პრესას, რადიოს, ბეჭდავს გზამკვლევებს, ცნობარებს, ბუკლე-ტებს, პროშურებს. განსაკუთრებით ფართოდ გამოიყე-ნება ინსტრუქციულ-მეთოდური პლაკატები: „როგორ ვისარგებლოთ სისტემატური კატალოგით“, „როგორ ვისარგებლოთ ანბანური კატალოგით“, „ანბანურ-საგ-ნობრივი საძიებელი და მისი გამოყენება“, „დამხმარე ბიბლიოგრაფიული აპარატი“ და სხვ.

საბიბლიოთეკო-ბიბლიოგრაფიული ცოდნის გასა-ვრცელებლად ასევე წარმატებით შეიძლება გამოვიყე-ნოთ ზეპირი ღონისძიებებიც: ლექცია-მოხსენებები, სა-ბიბლიოთეკო გაკვეთილები, სემინარები, პრაქტიკუმები.

საბიბლიოთეკო მასობრივი ღონისძიებები შეიძლე-ბა ჩატარდეს არა მარტო ბიბლიოთეკაში, არამედ კლუ-ბში, სააქტო დარბაზში, სხვადასხვა საწარმო-დაწესე-ბულებაში, ორგანიზაციებში, სასწავლებლებში. ამ შე-მთხვევაში დიდი მნიშვნელობა ენიჭება სხვადასხვა და-წესებულებებთან კავშირსა და კოორდინირებულ საქ-მიანობას.

მასობრივი მუშაობა წარმოუდგენელია ფართო საზო-გადოების მონაწილეობის გარეშე. აქ უდიდეს როლს თა-მაშობს საბიბლიოთეკო აქტივი, რომლის ყველაზე გავ-რცელებული ფორმაა საბიბლიოთეკო საბჭო. იგი კონ-ტროლისა და დახმარების ორგანოა. მასში უმეტესობას

მკითხველები წარმოადგენენ. მისი თავმჯდომარეობით მკითხველთაგან არის არჩეული. საბჭოს გააჩნია თავისი გეგმა, პერიოდულად ატარებს სხდომებს, ისმენს ბიბლიოთეკის საჭირობო საკითხებს, ესმარება ბიბლიოთეკის მკითხველთა მოზიდვაში, დისციპლინის განმტკიცებაში, დავალიანებათა ლიკვიდაციაში, წრეობრივი მუშაობის ორგანიზაციაში და, რაც მთავარია, მასობრივი მუშაობის მოწყობა-ჩატარებაში. საბიბლიოთეკო საბჭოს შექმნა სავალდებულოა ყველა ბიბლიოთეკისათვის.

აქტივისტთა დიდ ჯგუფს ქმნიან საბიბლიოთეკო წრეების (კლუბების) წევრები. ჩვენს მასობრივ ბიბლიოთეკებში ასეთი წრეები მრავლადაა. უმეტესად ქმნიან მხატვრული შემოქმედების წრეს, პოლიტინფორმაციათა ჯგუფს, ბიბლიოთეკის აქტივს, წიგნით მოგზაურთა კლუბს და ა. შ. სასურველია სხვა წრეებისა და კლუბების შექმნაც, როგორცაა ინფორმაციის, წიგნის მოყვარულთა, მხარეთმცოდნეობის, პოლიტოლოგთა, ტექნიკის მოყვარულთა, სასოფლო-სამეურნეო, ხელოვნების მოყვარულთა, პოეზიის მოყვარულთა და ა. შ. ასეთი წრეები ხელსაყრელია შეიქმნას სხვადასხვა დაწესებულება-ორგანიზაციებთან, როგორცაა, მაგალითად, სკოლები, პროფსასწავლებლები და ტექნიკუმები, უმაღლესი სასწავლებლები სკოლისგარეთ აღზრდის დაწესებულებები, კულტურის სახლები, პროფკავშირული ორგანიზაციები და სხვ.

ამგვარი წრეებისა და კლუბების ძირითადი მოვალეობაა, ხელი შეუწყონ ბიბლიოთეკას ამა თუ იმ დარგის ლიტერატურის პროპაგანდასა და გავრცელებაში, დაეხმარონ წრის წევრებს, მიიღონ მათთვის საინტერესო

დარგში ფართო ინფორმაცია ახალგამოცემული ლიტერატურის შესახებ, იზრუნონ ბიბლიოთეკის შექმნის მათთვის საინტერესო დარგის წიგნებით.

მასობრივ მუშაობაზე დიდადაა დამოკიდებული ბიბლიოთეკის საერთო საქმიანობის დონე.

ბიბლიოთეკაში ლიტერატურის პროპაგანდის სახეები და ფორმები

ბიბლიოთეკაში წიგნის პროპაგანდა ძირითადად მასობრივი ღონისძიებების საშუალებებით წარმოებს. წიგნის მასობრივი პროპაგანდის 3 მეთოდი არსებობს: 1) თვალსაჩინოებითი, 2) წერილობითი (ბეჭდური) და 3) ზეპირი.

თვალსაჩინოებითი პროპაგანდა გულისხმობს წიგნის ჩვენებას ნატურალურად ან ხატოვანი, მხატვრული ხერხების გამოყენებით. ერთ-ერთ ასეთ ფორმას წარმოადგენს საბიბლიოთეკო პლაკატი. იგი იმით განსხვავდება ჩვეულებრივი სააგიტაციო თუ სასწავლო-მეთოდოლოგიური პლაკატისაგან, რომ მისი ძირითადი თემატიკის გაშუქება წიგნების ჩვენებით ხდება და წიგნის პროპაგანდის მიზნებთან არის დაკავშირებული. პლაკატი შეიძლება მიეძღვნას ერთ წიგნს ან მწერლის შემოქმედებას, ერთ თემაზე არსებულ რამდენიმე აქტუალურ წიგნს და ა. შ.

საბიბლიოთეკო მუშაობაში უპირატესობა ენიჭება მცირე ზომის პლაკატებს, რომლებსაც სპეციალურ ალბომებში აკრავენ, მაგიდეებზე აწყობენ და წიგნებში დებენ.

თვალსაჩინოებითი პროპაგანდის ფორმებიდან ჩვენს ბიბლიოთეკებში ყველაზე მეტად გავრცელებულია ლიტერატურის გამოფენა. შეიძლება გამოვფინოთ როგორც წიგნები, ისე პერიოდული გამოცემები, აუდიოვიზუალური მასალა როგორც ცალ-ცალკე, ისე შერეულად. გამოფენები სხვადასხვა სახისაა: ისინი შეიძლება განვასხვავოთ იმის მიხედვით, თუ შინაარსობრივად როგორი მასალაა მათში თავმოყრილი — უნივერსალური თუ თემატური.

ჩვეულებრივ, გამოფენა წინასწარ დაგეგმილია ბიბლიოთეკის მიერ, მაგრამ შეიძლება მოხდეს ისე, რომ ის გვემის გარეშეც მოვაწყოთ, როცა ამას რაიმე სიტუაცია გვკარნახობს. ამგვარად, გამოფენა შეიძლება იყოს გემიური (კალენდარული), და გაუთვალისწინებელი (ეპიზოდური). დათვალეირების ორგანიზაციის მხრივ გამოფენა შეიძლება იყოს დახურული (როცა გამოფენა ჩარჩოშია მოთავსებული და წიგნების ხელის ხლება არ შეიძლება) და ღია (როცა მკითხველს საშუალება ეძლევა გამოფენილ წიგნებს ხელით შეეხოს, ცადასინჯოს, გადაათვალეიროს და, ბიბლიოთეკარის ნებართვით, სათანადო გაფორმების შემდეგ, გამოიყენოს ადგილზე ან წაიღოს სახლში სამუშაოდ).

ახლა უკვე გამოფენებს მართავენ არა მარტო სტაციონარულ პირობებში, არამედ ბიბლიოთეკის გარეთაც — საწარმო-დაწესებულებაში, რომელიმე ორგანიზაციაში. ასეთ გამოფენებს გამსვლელი (მოძრავი) გამოფენები ჰქვია. მათ ხშირად ახლავთ საუბრებიც, რაც აორკეცებს ეფექტს.

თვალსაჩინოებიდან ბიბლიოთეკებში ფრიად გავრ-

ცვლებულია ე. წ. მხატვრული სტენდები, რომლებშიც კომპლექსურად იყენებენ თვალსაჩინო საშუალებებს: წიგნებს, პლაკატებს, ილუსტრაციებს, სქემებსა და დიაგრამებს, სხვადასხვა აუდიოვიზუალურ საშუალებებს. მასობრივი ბიბლიოთეკები ადგენენ აგრეთვე მხატვრულად გაფორმებულ თემატურ ალბომებსაც, რომლებიც ძირითადად ღირსშესანიშნავ და საიუბილეო თარიღებს ეძღვნება.

რაც შეეხება წერილობით (ბეჭდურ) პროპაგანდას, ის გულისხმობს მკითხველის ინფორმირებას ხელნაწერი ან ნაბეჭდი საშუალებებით, როგორცაა კითხვის გეგმა და ბიბლიოგრაფიული სია, ბეჭდური ბარათების თემატური ნაკრები, ბიულეტენები, საგამომცემლო ღვეგმები, მაღაზიების შეტყობინებები, მატთანეები, რეცენზიები ჟურნალ-გაზეთებიდან, პერიოდიკის ბიბლიოგრაფიული განყოფილებები და ა. შ. ამგვარი მასალა უამრავია, ოღონდ საჭიროა მათი მიზნობრივად და გეგმიურად მიწოდება მკითხველებისათვის. ამ მიზნით ბიბლიოთეკის დარბაზებში, ვესტიბიულებში აწყობენ სპეციალურ საინფორმაციო კუთხეს ან მაგიდას, აკეთებენ დაფებს: „რა წავიკითხოთ“, „საყურადღებო ცენტრალური გაზეთების ფურცლებზე“, „საინტერესოა იცოდეთ“, „ახალი გამოცემები“ და ა. შ. მასობრივ ბიბლიოთეკებში ერთად უყრიან თავს გაზეთების ამონაჭრებს, სარეკომენდაციო სიებს, ბეჭდვით ბიბლიოგრაფიულ მიმოხილვებს, რომლებიც რომელიმე ერთ თემაზე არსებულ მნიშვნელოვან ლიტერატურაზე გვაწვდიან ინფორმაციას. ასეთი მასალები განსაკუთრებით ხელსაყრელია სხვადას-

ხვა საკითხებზე რეფერატებისა და მოხსენებების
შავების დროს.

საქმიანობაში
ეპროფესორი
გიორგი მელიქიძე

ბიბლიოთეკების პროპაგანდისტულ საქმიანობაში ყველაზე რთულ მეთოდს მაინც წიგნის ზეპირი პროპაგანდა წარმოადგენს. როგორც წესი, იგი დაკავშირებულია მრავალი ფორმისა და საშუალების კომპლექსურ გამოყენებასთან და ტარდება უმეტესად როგორც მასობრივი ღონისძიება. ზოგ შემთხვევაში ესა თუ ის ფორმა იმდენად ემსგავსება კულტმასობრივ საქმიანობას, რომ იგი ძნელი გასარჩევია ჩვეულებრივი საკლუბო ღონისძიებისაგან. რამდენადაც ასეთი ღონისძიებები მასის წინაშე გამოსვლას მოითხოვს, მისი ჩატარებისას განსაკუთრებულ როლს თამაშობს არა მარტო ბიბლიოგრაფიული პროფესიონალიზმი, არამედ ორატორული ხელოვნება, პროპაგანდისტის მასაზე შემოქმედების უნარი, პედაგოგიური ტაქტი, ფსიქოლოგიურ ნიუანსებში ღრმად წვდომა, მეტყველების მაღალი კულტურა, მასის წინაშე გამოსვლის ჩვევა. ზოგ შემთხვევაში ასეთ ღონისძიებებში ჩართულია მხატვრული ნაწილიც, რაც თავისებურ სპეციფიურ ცოდნას მოითხოვს მისი ორგანიზატორებისაგან. ყოველივე ამას ემატება ორგანიზებული სირთულეებიც — მონაწილეთა მომზადება, მსმენელთა მოწვევა, დარბაზის მოწესრიგება-გაფორმება და სხვ.

ზეპირი პროპაგანდის ეფექტი გაცილებით უფრო ძლიერია, ვიდრე თვალსაჩინოებითი და წერილობითი (ბეჭდური) პროპაგანდისა. მას ხელს უწყობს ემოციების გაძლიერების საშუალებანი — მხატვრული გამოსვლე-

ბი, ორატორული ოსტატობა, სიტუაციის შესატყვისობა,
ფიზიკური გარემოს ორგანიზაცია და სხვ. განსაკუთრებით
ბით დიდი ყურადღება ექცევა ამ უკანასკნელს.

დიდ როლს თამაშობს ის, თუ სად ტარდება ღონის-
ძიება, როგორ ფიზიკურ გარემოში — კლუბში, თეა-
ტრში, საწარმოში, სასწავლებელში, აგრეთვე იმასაც,
თუ ვინ ესწრება მას, როგორია მკითხველთა აუდიტო-
რია; მნიშვნელობა ენიჭება იმასაც, თუ როგორაა მოწ-
ყობილი და გაფორმებული დარბაზი, რა სიახლეებს ხე-
დავს აქ მკითხველი, რამდენად მოსწონს მას არსებული
პირობები. მაგრამ მთავარ როლს მაინც ის თამაშობს,
თუ ვინ ეწევა პროპაგანდას.

პროპაგანდისტს მოეთხოვება მაღალი პროფესიო-
ნალიზმი. იგი უნდა იყოს პრესტიჟული პიროვნება, იწ-
ვევდეს მსმენელებში სიმპატიას. ამის გარეშე ღონის-
ძიების ეფექტი დაბალი იქნება.

სხვა სახის პროპაგანდისტულ ფორმებსა და მეთო-
დებთან შედარებით მასობრივ ღონისძიებებს თავისი
ნაკლიც აქვს: ის ერთჯერადია, მოკლე დროში სრულ-
დება, გარეგნულმა ეფექტმა შეიძლება საქმის ძირითადი
არსი გაამკრთალოს და ღონისძიება არ ვამოვიდეს შე-
დეგიანი. შეიძლება მოხდეს ისეც, რომ წიგნის პროპა-
განდის ნაცვლად ერთგვარი კულტმასობრივი ღონისძი-
ება მივიღოთ, რაც, სხვათა შორის, საკმაოდ ხშირად შეი-
ნიშნება მასობრივი ბიბლიოთეკების საქმიანობაში. ტენ-
დენცია ამჟამად ისეთია, რომ მასობრივ ბიბლიოთეკებში
სულ უფრო მეტად იჭრება საკლუბო მასობრივი მუშა-
ობის ფორმები. ეს იწვევს პარალელურად ბიბლიოთეკისა
და კლუბის საქმიანობაში და უარყოფით გავლენას ახ-

დენს ბიბლიოთეკის საპროპაგანდო მოღვაწეობაში და
 საჭიროა განსაკუთრებული ზომიერების დაცვა და დაგვაფიქვდეს ბიბლიოთეკის სპეციფიკა — წიგნის
 პროპაგანდას დაუქვემდებაროს ყოველგვარი მასობრივი
 ღონისძიება. არ უნდა გამოვედევნოთ მასობრივ ღონის-
 ძიებათა სიმრავლეს. ღონისძიება უნდა იყოს კვალიფი-
 ციური, შეეფერებოდეს ბიბლიოთეკის პროფილსა და
 სპეციფიკას.

ამ მხრივ შედარებით უფრო ხელსაყრელია თვალ-
 საჩინო და წერილობითი (ბეჭდური) საშუალებების გამო-
 ყენება. მართალია, ისინი მოკლებულნი არიან ზეპირი
 ფორმებისათვის დამახასიათებელ ემოციურობას, მაგ-
 რამ სანაცვლოდ ხანგრძლივმოქმედნი არიან, მკითხველს
 საშუალება ეძლევა განმეორებით მიუბრუნდეს მათ,
 უფრო ღრმად ჩასწვდეს საქმის არსს, ბეჯითად გაეცნოს
 მასალას.

პროპაგანდის სახეობათა შორის უპირატესობის ძი-
 ება სრულებითაც არ ნიშნავს იმას, რომ პროპაგანდის
 რომელიმე ერთი სახე დავამკვიდროთ. პირიქით, ყველა
 სახე და ფორმა უნდა გამოვიყენოთ, მაგრამ მიზანშეწო-
 ნილად, ურთიერთშეხამებით.

ბიბლიოთეკაში ზეპირი პროპაგანდის ყველაზე ქმე-
 დით ფორმას ბიბლიოგრაფიული მიმოხილვა წარმოად-
 გენს. ეს ფორმა, როგორც ელემენტი, თითქმის ყველა
 სხვა ფორმაში შედის, ამ ფორმათა შემადგენელ ნაწილს
 წარმოადგენს. იგი გამოიყენება როგორც რეკომენდა-
 ციის, ისე ინფორმაციისათვის. ბიბლიოგრაფიული მიმო-
 ხილვა შეიძლება იყოს უნივერსალურიცა და თემატუ-
 რიც. უნივერსალურია, მაგალითად, ახლად მიღებული

წიგნების ბიბლიოგრაფიულ მიმოხილვათა უმრავლესობა, მაგრამ უფრო გავრცელებულია თემატური ბიბლიოგრაფიული მიმოხილვები (როცა ერთი რომელიმე აქტუალური თემის ირგვლივ არსებულ ლიტერატურას მიმოიხილავენ).

საერთოდ, ყველა მასობრივი ღონისძიება შეიძლება გათვალისწინებდეს როგორც ბიბლიოთეკის მთელ აუდიტორიას, ისე მის ნაწილს, რომელიმე ერთ ჯგუფს. ასეთი ვითარება გვაქვს ბიბლიოგრაფიული მიმოხილვის დროსაც. ის შეიძლება გათვალისწინებული იყოს როგორც ბიბლიოთეკის მთელი აუდიტორიისათვის, ისე მისი ერთი პატარა ჯგუფისთვისაც, მისი სპეციფიკის გათვალისწინებით.

ბიბლიოგრაფიული მიმოხილვა არ წარმოადგენს ლიტერატურის, წიგნებისა თუ პერიოდული მასალის შესახებ მეცნიერულ-კრიტიკულ ანალიზს; აქ არც დისკუსია იმართება, როგორც, მაგალითად, გარჩევა-განხილვის დროს. ჩვეულებრივ, მკითხველებს აცნობენ ლიტერატურას ერთ გარკვეულ თემაზე მოკლე დახასიათების საშუალებით, ამ დროს მკითხველებს აწვდიან ცნობებს ავტორებზე, წიგნის შექმნისა და გავრცელების ისტორიაზე, მოკლედ გააცნობენ მის შინაარსს, აღნიშნავენ მის ძირითად ღირებებს, განსაზღვრავენ მის მკითხველურ დანიშნულებას — ვისთვისაა იგი განკუთვნილი, რა სარგებლობა შეუძლია მოუტანოს მკითხველს. ამგვარი თხრობა წიგნზე ოთხი ელემენტისაგან შედგება: 1. შესავალი (წიგნის ბიბლიოგრაფიული დახასიათება, ცნობები ავტორის შესახებ), 2. შინაარსის იახსნა (მოკლე ანოტაციით ან ფაბულის გადმოცემით), 3. კრიტიკული

ანალიზი (გამოცემის მოკლე შეფასება, მისი ღირსება-ნაკლოვანებების აღნიშვნა), 4. დასკვნა (იმის განსაზღვრა, თუ ვისთვის არის განკუთვნილი წიგნი და რა სარგებლობის მოტანა შეუძლია მას; მკითხველისათვის მეთოდური მითითებების მიცემა, როგორ იმუშაოს, რომ შედეგი, რაც შეიძლება უფრო ნაყოფიერი იყოს, ამ წიგნის რეკომენდება და ა. შ.).

სავალდებულო არ არის ამ ელემენტების გამოყენება ზემოთმოყვანილი თანმიმდევრობით. მაგალითად, შეიძლება ჯერ ვილაპარაკოთ თვით წიგნზე, მის შინაარსზე, ღირსება-ნაკლოვანებებზე და დასასრულ ვთქვათ, როგორია ამ წიგნის დასახელება, ვინ არის მისი ავტორი და ა. შ. ეს დამოკიდებულია პროპაგანდისტის ოსტატობაზე, მის ტაქტიკურ ჩანაფიქრზე.

წიგნის ზეპირი პროპაგანდის თავისებურ ფორმას წარმოადგენს ხმამაღალი კითხვა. მას დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა იმ დროს, როცა ბიბლიოთეკების სიმცირე და უწიგნურობა გვიშლიდა ხელს ქვეყნის განვითარების საქმეში. ამჟამად ეს ფორმა მხოლოდ საბავშვო ბიბლიოთეკებს შემორჩა და მასობრივი ბიბლიოთეკები იშვიათად იყენებენ, რადგანაც მიაჩნიათ, რომ მან უკვე ამოწურა თავისი შესაძლებლობანი, რაც სწორ არ არის, ხმამაღალ კითხვას ხშირად მიმართავენ რადიო, ტელევიზია, გამოდის ფირფიტები.

ცხადია, თანამედროვე პირობებში ხმამაღალი კითხვა იმგვარი სახით და იმგვარი დანიშნულებით, როგორც ადრე ჰქონდა, ჩვენთვის შეუფერებელია, მაგრამ მისი გამოყენება მოდერნიზებული სახით სავსებით შესაძლებელი და სასარგებლოა. ამჟამადაც წარმატებით შე-

იძლება ნოეწყოს დეკლამაციური კითხვები საუბრებში
თანხლებით, დისკუსიით, აზრთა ურთიერთგაცვლ
სხვ.

საერთოდ, ყოველ ღონისძიებას შემოქმედებითად
უნდა ვიყენებდეთ, ვუხამებდეთ მას ადგილობრივ პირო-
ბებს, ვახდენდეთ მის ახლებურ მოდიფიკაციას, ნოვა-
ტორულად და შემოქმედებითად ვეკიდებოდეთ.

წიგნის ზეპირი პროპაგანდის გამორჩეული საშუა-
ლებაა გარჩევა-განხილვები, რომლებიც ბიბლიოთეკაში
სხვადასხვა ფორმით ტარდება: დისკუსიები, დისპუტები
და სხვა, მაგრამ მათ შორის ყველაზე გავრცელებული
ფორმაა მკითხველთა კონფერენცია.

მკითხველთა კონფერენცია ორგვარი სახისაა, თემა-
ტური და საწარმოო. საწარმოო კონფერენცია მიზნად
ისახავს საბიბლიოთეკო-ბიბლიოგრაფიული ცოდნის
პროპაგანდას, ზოლო თემატური — ლიტერატურის
პროპაგანდას. პირველ შემთხვევაში ბიბლიოთეკა თავის
მკითხველებთან ერთად მსჯელობს ბიბლიოთეკის საჭირ-
ბოროტო საკითხებზე, იხილავს სამუშაო გეგმასა და ან-
გარიშებს, ირჩევს საბიბლიოთეკო საბჭოს და ა. შ. მეო-
რე შემთხვევაში ხდება ერთ რომელიმე თემაზე რამდე-
ნიმე წიგნის განხილვა.

მკითხველთა კონფერენცია ისეთი ღონისძიებაა,
რომელზედაც ხდება ფართო აუდიტორიის თავშეყრა.
მათ წინაშე გამოდის მომხსენებელი, რომელიც აკეთებს
ძირითად მოხსენებას მოცემულ თემაზე არსებული ლი-
ტერატურის შესახებ, ან რომელიმე მწერლის შემოქმე-
დებაზე. ამის შემდეგ გამოდიან მკითხველები და გამოთ-
ქვამენ თავიანთ აზრსა თუ შეხედულებებს მიმოხილული
წიგნების შესახებ.

მკითხველთა კონფერენცია ერთგვარ საზეიმო იერს ატარებს. აქ მიზანშეწონილი არ არის მკითხველთა შორის მწვავე დავა და კამათი, როგორც დისკუსიებისა და დისპუტების დროს. ასეთ ღონისძიებებს ხშირად ახლავს საზეიმო ნაწილიც. იგი შეიძლება უშუალოდ სამუშაო ნაწილში იყოს ჩართული ან ცალკე ჩატარდეს მის შემდეგ.

სასურველია, კონფერენციას დაესწრონ წიგნების ავტორები, გამომცემლები, სტამბის მუშაკები, საერთოდ ყველანი, ვისაც წიგნის წარმოებასა და გავრცელებასთან აქვს საქმე, რაც ხელს შეუწყობს მკითხველთა შენიშვნებისა და სურვილების ოპერატიულად გათვალისწინებას.

ამ ბოლო ხანებში საკმაოდ გავრცელდა ე. წ. დაუსწრებელი კონფერენციები, რომლებიც იმართება ბიბლიოთეკებისა და ადგილობრივი გაზეთების ინიციატივით. მათი უპირატესობა იმაშია, რომ მათში მონაწილეობის მიღება შეუძლია მკითხველთა დიდ რაოდენობას. ისინი თავიანთი შინაარსით ჩვეულებრივ კონფერენციას წარმოადგენენ, მაგრამ პირადი შეხვედრების ნაცვლად აქ გამოსვლა გაზეთის მეშვეობით ხდება. მკითხველებს წინადადება ეძლევათ მონაწილეობა მიიღონ წიგნის ვანხილვაში — გაზეთს გაუგზავნონ თავიანთი შეხედულებები და მოსაზრებანი. ბოლოს მათ გამოსვლებს შეაჯამებს რომელიმე კომპეტენტური სპეციალისტი.

საინტერესო ფორმას წარმოადგენს წიგნის საღამოები: მეცნიერული წიგნის საღამო, საცნობარო, საბავშვო, სათავგადასავლო წიგნის საღამო და სხვ. ეს საღამო

მოები ერთგვარად ბიბლიოგრაფიულ მიმოხილვებს წააგავს იმ გასხვავებით, რომ ამ შემთხვევაში მკითხველთა აქტიურად გამოდიან და თავიანთ მოსაზრებებს გადმოგვცემენ წიგნების შესახებ.

წიგნის პროპაგანდის დროს მეტად საქმიანად შეიძლება გამოვიყენოთ აუდიოვიზუალური საშუალებები: ხმის ჩაწერა და გადაცემა, კინოჩვენება, ფონომასალები და სხვ. ასევე შეიძლება ვისარგებლოთ რადიოსა და ტელევიზიის მომსახურებით. რადიო და ტელევიზია თავიანთ პროგრამებში წიგნს ძალიან დიდ ადგილს უთმობენ როგორც ბიბლიოგრაფიული მიმოხილვების სახით, ასევე სხვა ღონისძიებებითაც: შეხვედრები მწერლებთან, მხატვრული კითხვა, ინსცენირებები, განხილვა-გარჩევები, დისპუტები, ინტერვიუ და მრავალი სხვა. მეტად საყურადღებოა ამ მხრივ საკავშირო ტელევიზიაში წიგნის მოყვარულთა საზოგადოების მიერ ორგანიზებული სხვადასხვაგვარი გადაცემები ვიქტორინებისა და შემოქმედებით შეჯიბრებათა სახით, რომლებიც ჩვენში ახალგაზრდობისთვის არის გათვალისწინებული. განსაკუთრებით მოსახერხებელია ბიბლიოთეკისათვის ვიდეოჩანაწერების წარმოება, რაც საშუალებას მისცემს ნებისმიერ დროს გამოიყენო ტელეგადაცემა მასობრივი მუშაობისათვის.

ამ ბოლო დროს, განსაკუთრებით მას შემდეგ, რაც წიგნის მოყვარულთა საზოგადოება შეიქმნა, რომელმაც ბიძგი მისცა წიგნის პროპაგანდის გაფართოებასა და განვითარებას, ჩვენში საკმაოდ გავრცელდა ე. წ. ლიტერატურის კომპლექსური პროპაგანდა. ეს საქმიანობა გულისხმობს ღონისძიებათა მთელი კომპლექსების შექმნას,

რომლებშიც მონაწილეობენ სხვადასხვა დაწესებულებები: ბიბლიოთეკები, წიგნის მოყვარულთა საზოგადოება, საზოგადოება „ცოდნა“, გამომცემლობები, რედაქციები, წიგნის სავაჭრო ორგანიზაციები, სასწავლო დაწესებულებები, კლუბები და კულტურის სახლები, კინოთეატრები, თეატრები, სკოლისგარეშე ბავშვთა აღზრდის დაწესებულებები, პროფკავშირული ორგანიზაციები და სხვ. ეს დაწესებულებები, ერთმანეთთან შეთანხმებით, ხშირად აწყობენ დიდ კომპლექსურ ღონისძიებებს, როგორცაა, მაგალითად, მასობრივი კამპანიები — წიგნის დღე, წიგნის კვირეული, წიგნის ერთთვიური, წიგნის ზეიმები, სპეციალისტის დღეები, ღია კარის დღე და ა. შ.

საბიბლიოთეკო მასობრივ ღონისძიებებში განსაკუთრებით დიდ როლს ასრულებენ საბიბლიოთეკო კლუბები (წრეები), ისინი საბიბლიოთეკო საცქოსა და აქტივისტებთან ერთად მეტად საქმიან დახმარებას უწევენ ბიბლიოთეკებს ღონისძიებათა კვალიფიციურად და ორგანიზებულად წარმართვაში.

საერთოდ, მასობრივი მუშაობა, ისევე, როგორც ბიბლიოთეკის მთელი საქმიანობა, უნდა წარმოებდეს სხვადასხვა ორგანიზაცია-დაწესებულებებთან მჭიდრო კონტაქტში.

ინფორმაციული მუშაობა და საცნობო-ბიბლიოგრაფიული მომსახურება ბიბლიოთეკაში

ინფორმაციული მუშაობა და საცნობო-ბიბლიოგრაფიული მომსახურება ბიბლიოთეკაში ორი მიმართულებით წარმოებს: პირველი, ეს არის წმინდა ბიბლიო-

1-10-500
2

გრაფიული პროცესები — აღწერა-აღნუსხვა, მასალის ბიბლიოგრაფირება, ძიება-მიგნება ე. წ. „ბიბლიოგრაფიული ევრისტიკა“, ბიბლიოგრაფიული აპარატის შექმნა, სარეკომენდაციო თუ საინფორმაციო მასალის მომზადება და სხვ. მეორე, ბიბლიოგრაფიული პროდუქციის რეალიზაცია, მისი მიწოდება მკითხველი აუდიტორიისათვის, მკითხველის ინფორმირება და რეკომენდება, მკითხველისათვის ბიბლიოგრაფიული დახმარების გაწევა ლიტერატურის გამოვლენასა და შერჩევაში, საჭირო ბიბლიოგრაფიული ცნობების მიცემა და ა. შ.

მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის დაჩქარებისა და განვითარების საქმეში გარკვეულ როლს თამაშობს ის, თუ როგორ არის დაყენებული ჩვენს ბიბლიოთეკებში ინფორმაციული მუშაობა. მიუხედავად იმისა, რომ არსებობს ინფორმაციის სხვადასხვა ცენტრები, სრულებითაც არ მკირდება ბიბლიოთეკების როლი ინფორმაციის საქმეში. ყველა, შედარებით მოზრდილი თუ დიდი ბიბლიოთეკა დღეს ინფორმაციის საერთო სისტემის შემადგენელ ნაწილს წარმოადგენს.

ბიბლიოთეკის ინფორმაციულ საქმიანობაში განსაკუთრებულ როლს ასრულებს ე. წ. ინფორმაციის შერჩევითი გავრცელების სისტემა — იგი ყველაზე ხელსაყრელია მასების უმეტესი ნაწილისათვის, რადგანაც ყველაზე უფრო აქტუალური ლიტერატურის ინფორმაციას იძლევა.

საინფორმაციო ცენტრები სისტემატურად გამოსცემენ საინფორმაციო ლიტერატურას, რომელშიც, ორიენტირება ძალიან რთული იქნებოდა, რომ არ არსებობდეს ინფორმაციულ გამოცემათა სისტემა. ეს სისტემა მრავალ-

ვალი სახის საინფორმაციო გამოცემას აერთიანებს სწავლის
გორიცაა, მაგალითად, ბიბლიოგრაფიული გამოცემები,
რეფერატული გამოცემები და მიმოხილვითი გამოცე-
მები.

აგრეთვე საშუალებას იძლევა, შეუფერხებლად მი-
ვიღოთ ყოველგვარი ინფორმაცია სხვადასხვა დარგში
გამოცემული წიგნების შესახებ.

ბიბლიოთეკები, განსაკუთრებით სამეცნიერო ტიპისა-
ნი, წარმატებით იყენებენ ამ სისტემებს და შეუფერხებ-
ლად აწვდიან მკითხველს საჭირო ინფორმაციას, თუმცა
ისიც უნდა ითქვას, რომ საინფორმაციო დაწესებულე-
ბებსა და ბიბლიოთეკებს შორის ჯერ კიდევ არ არის ისე-
თი მჭიდრო კონტაქტი, როგორც ეს ერთიან საინფორ-
მაციო ქსელში შემაჯალ დაწესებულებებს მოეთხოვება.
ეს იმით არის გამოწვეული, რომ ჩვენი ბიბლიოთეკები
თანამედროვე ეტაპზე ვერ მუშაობენ იმგვარად, რომ სავ-
სებით აკმაყოფილებდნენ ინფორმაციული მუშაობის
სადღეისო მოთხოვნებს. ეს იწვევს ერთგვარ გათიშულო-
ბას ინფორმაციულ დაწესებულებებსა და ბიბლიოთე-
კებს შორის.

ჩვენი ბიბლიოთეკები შედარებით უფრო ეფექტუ-
რად საცნობო-ბიბლიოგრაფიულ მომსახურებას ეწევიან,
რაც ნაწილობრივ, ცხადია, ინფორმაციულ საქმიანობა-
საც ითვალისწინებს. იგი, უმეტესად, ბიბლიოგრაფიულ
დახმარებას გულისხმობს და ძირითადად ინდივიდუალუ-
რი მომსახურების წესით სრულდება.

საცნობო-ბიბლიოგრაფიული მუშაობის ორგანიზა-
ცია ბიბლიოთეკაში საკმაოდ რთული საქმეა. ამა თუ იმ

ტიპისა და მოცულობის ბიბლიოთეკაში იგი სავსებით სხვაგვარადაა მოწესრიგებული: ზოგან სპეციალური განყოფილება არსებობს, ზოგან — სექტორი, ზოგან მხოლოდ შტატია გათვალისწინებული ამისათვის; მცირე ბიბლიოთეკებში საჭიროების მიხედვით თვით ბიბლიოთეკარები ასრულებენ ამ საქმიანობას. საერთოდ რა მცირეც არ უნდა იყოს ბიბლიოთეკა, იგი ვალდებულია, საცნობო-ბიბლიოგრაფიული დახმარება გაუწიოს მკითხველს.

საცნობო-ბიბლიოგრაფიული მუშაობის ორგანიზაციის დროს განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება სათანადო აპარატის მოწესრიგებას. საცნობო-ბიბლიოგრაფიული აპარატი ორი ძირითადი ნაწილისაგან შედგება: წიგნალი ფონდისაგან და საძიებო საშუალებებისაგან. წიგნალი ფონდში ძირითადად თავმოყრილია საცნობარო ლიტერატურა — ენციკლოპედიები, ლექსიკონები, კითხვარები, თემატური კრებულები, გზამკვლევები, ბიბლიოგრაფიული ბიულეტენები, კითხვის გეგმები, საინფორმაციო-სარეკომენდაციო სიები, სხვადასხვა სახის მატრიანები და სხვა. რაც შეეხება აპარატის მეორე ნაწილს, ეს ძირითადად წარმოადგენს კატალოგებსა და სხვადასხვა სახის კართოტეკებს. აპარატში განსაკუთრებულ ადგილს იჭერს სამხარეო და მხარეთმცოდნეობითი მასალა როგორც წიგნების, ისე კართოტეკების სახით. აპარატის შემადგენლობაში შედის აგრეთვე ადრე გაცემული ბიბლიოგრაფიული ცნობებიც და მათი აღმნუსხველი კართოტეკაც, რაც გვიადვილებს მუშაობას იმ შემთხვევაში, თუ მომავალში მოგვიხდა ანალოგიური ცნობის გაცემა.

საცნობო-ბიბლიოგრაფიული საქმიანობის უმთავ-

რესი ამოცანაა, დააკმაყოფილოს მკითხველები საჭირო ცნობებით. ბიბლიოგრაფიული ცნობები, რომელსაც ბიბლიოთეკა გასცემს, საკმაოდ მრავალგვარია, რაც გამოწვეულია მკითხველთა თავისებურებებით. ცნობის ხასიათი დამოკიდებულია იმაზე, თუ რა აინტერესებს მკითხველს. აქედან გამომდინარე, ცნობებს სხვადასხვა სახეობებად აჯგუფებენ. ამ სახეობათა ჩამოყალიბება და განსაზღვრა სხვადასხვა დროს სხვადასხვაგვარი იყო. არის სხვადასხვა სქემა, მაგრამ ამჟამად მიღებულია, რომ ბიბლიოგრაფიული ცნობები შეიძლება იყოს შემდეგი სახის: თემატური, სამისამართო-ბიბლიოგრაფიული, დამაზუსტებელი, ფაქტობრივი. დიდ ბიბლიოთეკებში შეიძლება გამოვყოთ კიდევ ერთი სახეობა, რომელსაც ანალიტიკურ ცნობას უწოდებენ.

ეს ცნობები ორგვარი წესით გაიცემა: ზეპირად და წერილობით. ცნობის გაცემის წესი დამოკიდებულია კონკრეტულ მომენტზე, მკითხველის მოთხოვნაზე, მასალის მოცულობაზე, დავალების შესრულების სირთულეზე და ა. შ.

ცნობის შედგენისას საჭიროა, კარგად ვიცნობდეთ მკითხველს, ვიცოდეთ მისი თავისებურებანი: წიგნზე შიშობის ხასიათი, რა სახის ლიტერატურა სჭირდება, რომელ ენებზე, რომელი პერიოდისა და ა. შ.

საცნობო-ბიბლიოგრაფიული მუშაობა ბიბლიოთეკაში განიხილება როგორც კითხვის ხელშეწყობის საშუალება. ამდენად, ამ შემთხვევაშიც, ისევე, როგორც ინფორმაციის დროს, გარკვეული ყურადღება ეთმობა იდეურ მხარეს. ცნობის შესრულება არ წარმოადგენს უბრალო მექანიკურ პროცესს. მასთან წიგნის პროპაგანდა

დის ამოცანებიცაა დაკავშირებული, რაც კიდევ უფრო დიდ მნიშვნელობას ანიჭებს ამ სამუშაოს.

ყველა ბიბლიოთეკა მოვალეა, პრობაგანდას უწევდეს საცნობო-ბიბლიოგრაფიულ საქმიანობას, საქმის კურსში აყენებდეს მკითხველს და ამასთან, თანამედროვე მოთხოვნათა საფუძველზე ახდენდეს აღნიშნული საქმის განვითარება-სრულყოფას.¹

მკითხველებთან მუშაობის ორგანიზაცია

მკითხველებთან მუშაობა წარმოებს როგორც უშუალოდ ბიბლიოთეკაში, ისე მის ფარგლებს გარეთაც, არასტაციონარულ პირობებში, ე. წ. მოძრავი ფორმებით. ბიბლიოთეკაში მკითხველებს ემსახურება სააბონემენტო განყოფილება, რომლის მეშვეობითაც მკითხველებს გამოაქვთ წიგნები ბიბლიოთეკიდან და სამკითხველო დარბაზი, სადაც ხდება წიგნების ვაცემა ადგილზე, სარგებლობისათვის. ცენტრალურ სარაიონო, საოლქო, რესპუბლიკურ ბიბლიოთეკებში მკითხველებს ემსახურებიან აგრეთვე ბიბლიოგრაფიული განყოფილებებიც, რომელთა დანიშნულებაა უზრუნველყონ მკითხველები ბიბლიოგრაფიული მომსახურებით. ამგვარად, ბიბლიოთეკაში სულ 3 ქვეგანყოფი შეიძლება იყოს, რომელთაც მკითხველებთან უშუალო შეხვედრა და მათი მომსახურება ევალებათ.

უფრო დაწვრილებით იხილეთ: ა. ლორია. მკითხველებთან მუშაობის მეთოდები და მომსახურების ორგანიზაცია — თბ., 1985.

ბიბლიოთეკის აბონემენტი სამი ტიპისაა: სტაციონარული, საბიბლიოთეკათშორისო (ბშა) და დაუსტავი.

სტაციონარული აბონემენტი ძირითადია ბიბლიოთეკაში. სწორედ მისი მეშვეობით ხდება წიგნების გაცემა მკითხველებზე ბიბლიოთეკიდან მათი გატანის უფლებით. წიგნების გაცემის ორგანიზების მიხედვით ვარჩევთ სტაციონარული აბონემენტის ოთხ ძირითად სახეს: 1. საერთო აბონემენტი, როცა ბიბლიოთეკარი აბონემენტზე თვითონ ატარებს ყველა პროცესს და ყველა მკითხველს თანაბრად ემსახურება; 2. ფუნქციონალური აბონემენტი, როცა აბონემენტზე სამუშაო ფუნქციები განაწილებულია ბიბლიოთეკარებს შორის; 3. ჯგუფური აბონემენტი, როცა წიგნები გაიცემა წინასწარ შედგენილ მკითხველთა ჯგუფებზე ცალ-ცალკე სხვადასხვა ბიბლიოთეკარების მიერ; 4. დარგობრივი აბონემენტი, რომელიც ისეა ორგანიზებული, რომ წიგნების გაცემა ხდება სხვადასხვა ბიბლიოთეკარებისაგან ცალკეული დარგის მიხედვით.

ცხადია, ამა თუ იმ სახის აბონემენტის ორგანიზება, დამოკიდებულია თვით ბიბლიოთეკაზე. უპირველეს ყოვლისა, აქ ცათვალისწინებელი უნდა იყოს ამ ბიბლიოთეკის პირობები — რა მოცულობისაა, რამდენი საშტატო ერთეული აქვს, რა ფართობი გააჩნია, რამდენი მკითხველი ჰყავს, რამდენად ინტენსიურია აბონემენტზე მკითხველთა მოსვლა, როგორია მატერიალურ-ტექნიკური ბაზა და ა. შ.

ჩვენში ყველაზე მეტად გავრცელებულია საერთო აბონემენტი, რადგანაც იგი განსაკუთრებით მო-

სახერხებელია იმ ბიბლიოთეკებისათვის, სადაც აქტიურად წარმოებს კითხვის ხელმძღვანელობა.

ყველა ეს აბონემენტი შეიძლება ტრადიციული ფორმით იყოს მოწყობილი, მაგრამ შეიძლება იგი ფონდთან თავისუფალი დამკვების წესითაც მუშაობდეს.

ფონდთან თავისუფალი დაშვება, ანუ ღია თაროს აბონემენტი, პროგრესული ფორმაა განსაკუთრებით იმ ბიბლიოთეკებისათვის, რომლებსაც დიდი რაოდენობით მკითხველი არა ჰყავთ, ის ხელს უწყობს ბიბლიოთეკარსა და მკითხველს შორის ერთგვარი ფსიქოლოგიური ბარიერის მოხსნას, ლიტერატურის დამოუკიდებლად შერჩევას, რაც თავისთავად ზრდის თითოეული წიგნის მოძრაობის მაჩვენებელს, აჩვენებს მკითხველს დამოუკიდებელ ძიებას. ამ დროს ბევრი ისეთი წიგნი გაიცემა, რომელზედაც ჩვეულებრივ პირობებში არ ყოფილა მოთხოვნა. მაღლდება მკითხველის კითხვის კულტურის დონეც. მაგრამ ამავე დროს ღია თაროს აბონემენტი საკმაოდ რთულ ორგანიზაციულ საქმიანობას მოითხოვს: საჭიროა განსაკუთრებული სიზუსტისა და დისციპლინის დაცვა, მაღალი წესრიგიანობა, მეტვალყურეობის გაზრდა. ამავე დროს იგი მეტ ფართობსაც მოითხოვს, გართულებულია აგრეთვე ჰიგიენის დაცვა, წიგნებიც შედარებით ადრე ცვდება. მაგრამ, მიუხედავად ამისა, უნდა ვეცადოთ, მთლიანად თუ არა, ნაწილობრივ მაინც (ოპერატიული ფონდი) უეჭველად მოვაწყოს თავისუფალი დაშვება.

აბონემენტზე მრავალგვარი და რთული საქმიანობა წარმოებს. სწორედ აქ ხდება კითხვის ხელმძღვანელობის

ინდივიდუალური ფორმებისა და მეთოდების, უმნიშვნელოვანესი ნაწილის რეალიზაცია და ბიბლიოთეკის უმთავრესი საქმიანობა — წიგნების გაცემა-მიღება (წიგნბრუნვა). აბონემენტის საქმიანობის მოწესრიგება ყველაზე რთული პროცესია. ეს განსაკუთრებით ამ ქვეგანყოფის ტექნიკურ სრულყოფას ეხება. მთელი დოკუმენტაცია ისე უნდა იყოს აგებული, რომ დროის რაიმე არსებითი დანაკარგის გარეშე თავისუფლად გავარკვიოთ: რამდენი მკითხველი გვყავს ჩაწერილი ბიბლიოთეკაში და რა შემადგენლობის, რამდენი წიგნია მათზე გაცემული დროის ამა თუ იმ მონაკვეთში, რომელი წიგნებია გაცემული, როგორია ამ წიგნების დარგობრივი თუ ენობრივი შემადგენლობა, აგრეთვე, რამდენ მკითხველს მოვემსახურეთ ამა თუ იმ პერიოდში, ვისზე რამდენი და რა წიგნი ირიცხება, ესა თუ ის წიგნი როდის იქნა გაცემული, როდის უნდა დაბრუნდეს, ან როდის დაბრუნდა, რომელი მკითხველი აგვიანებს წიგნს და რამდენ ხანს, ვის როგორი დავალიანება გააჩნია და სხვ. ამავე დროს აქ შეგვიძლია გავიგოთ მკითხველის ზუსტი ვინაობა, მისი მისამართი, გავარკვიოთ, რას კითხულობს იგი და როგორ, რომელი ნომერი აქვს მიკუთვნებული ამა თუ იმ მკითხველს და მრავალი სხვა ტექნიკური წვრილმანი თუ არსებითი საკითხი ყოველივე ამასთან აბონემენტის ტექნიკა უნდა უზრუნველყოფდეს მკითხველის ფორმულარის დაუყოვნებელ პოვნას და მკითხველის ოპერატიულად მომსახურებას.

სწორედ ამისათვის არსებობს აბონემენტზე ტექნიკური ოპერაციების მთელი სისტემა, რომელიც სრულ-

ყოფილად არის დახვეწილი როგორც მეთოდოლოგიური ტექნიკური თვალსაზრისით და განსხვავებულია მასობრივი და სამეცნიერო ბიბლიოთეკებისათვის. მათთვის არსებობს სპეციალური ინსტრუქციები. რომელთა დაცვა სავალდებულოა, თუმცა გამორიცხული არ არის ზოგი უმნიშვნელო ცვლილებების შეტანა არსებული პირობების გათვალისწინებით.

წიგნბრუნვის რეგისტრაციისა და სტატისტიკური მონაცემების აღნუსხვის ერთიანი სისტემა საშუალებას იძლევა შეუფერხებლად ვაწარმოოთ წიგნების გაცემა, საჭირო მონაცემების აღნუსხვა და აბონემენტის მუშაობის ერთგვაროვნების მიღწევა ერთი და იმავე ტიპის ბიბლიოთეკებში. ამიტომაც არსებობს, მაგალითად, მკითხველის ფორმულარის, ასევე სამუშაო დღიურისა და სხვა მრავალი დოკუმენტის ერთიანი სავალდებულო ფორმა, რომელიც მოცემულია სათანადო ინსტრუქციებში¹.

აბონემენტით წიგნის გატანა შეუძლია მხოლოდ მას. ვინც სათანადო წესის დაცვით ჩაეწერება ბიბლიოთეკაში ა.ბონემენტი ბიბლიოთეკაში არის ერთადერთი ქვეგანაყოფი, რომელსაც აქვს იურიდიული უფლება წიგნები გასცეს ბიბლიოთეკის გარეთ სარგებლობისათვის. აბონემენტი უმეტესწილად ინდივიდუალურ მკითხველს ემსახურება, მაგრამ ამ ბოლო დროს გამრავლდა ე. წ. „კოლექტიური აბონემენტი“, როცა ბიბლიოთეკა ემსახურება ერთდროულად მკითხველთა ჯგუფს. საწარმო-დაწესებულებების, ფაბრიკა-ქარხნების, სხვადასხვა ორგანი-

¹ Организация работы централизованной библиотечной системы. Инструкц. и учетн. формы. Изд. 2-е. — М., 1985.

ზაციების კოლექტივებს საშუალება ეძლევათ ერთი პერსონის მეშვეობით ბიბლიოთეკიდან გამოიტანონ საჭირო რამდენიმე კაცისათვის — ჯგუფისათვის. ამგვარად შეიქმნა ჩვენში ე. წ. ბრიგადული აბონემენტი, რომელმაც საკმაოდ ფართოდ მოიკიდა ფეხი. კოლექტიური აბონემენტით შეიძლება ისარგებლონ ოჯახებმაც (საოჯახო აბონემენტი).

ჩვეულებრივი სტაციონარული აბონემენტის ბაზაზე ბიბლიოთეკაში იქმნება აგრეთვე დაუსწრებელი აბონემენტი. მისი დანიშნულებაა, მოემსახუროს იმ პირებს, რომელთაც სამუშაოს ხასიათის გამო ბიბლიოთეკაში მოსვლის საშუალება არა აქვთ: დროებით საველე პირობებში მომუშავენი, საავარიო სამუშაოებზე დასაქმებული პირები, დასახლებულ პუნქტებს მოცილებული სპეციალისტები, უმაღლესი სასწავლებლების დაუსწრებელი განყოფილების სტუდენტები, ინვალიდები. ისინი, ჩვეულებრივ, გაწევრიანდებიან მათთვის ხელსაყრელ ბიბლიოთეკაში დაუსწრებელ აბონემენტზე და წიგნებს დაკვეთით მიიღებენ ფოსტის მეშვეობით ან ბიბლიოთეკის აქტივისტის დახმარებით.

რაც შეეხება ბიბლიოთეკათშორის აბონემენტს (ბშა), ის სავსებით განსხვავებულ საქმიანობას მოითხოვს და დიდ ბიბლიოთეკებში ცალკე ქვეგანყოფილებაა კი არის შექმნილი სათანადო საშტატო ერთეულით. მისი დანიშნულება იმაში მდგომარეობს, რომ ხელი შეუწყოს წიგნზე მკითხველის ყოველგვარი მოთხოვნის დაკმაყოფილებას. რაც, ცხადია, გარკვეულად შემეცნებითად ღირებულ საქმიანობასთან არის დაკავშირებული. ამდენად, ბშა-ს არხით ძირითადად გაიცემა სამეცნიერო-სასწავლო ლი-

ტერატურა, წიგნები მეცნიერებისა და სპეციალური სათვის, თვითგანათლებაზე მომუშავე პირებისათვის.

ჩვენში ბშა-ს მთელი სისტემა არსებობს, რომელიც ერთიანი ინსტრუქციითა და ერთიანი ფორმების გამოყენებით მოქმედებს. ყოველწლიურად დაახლოებით 6 მილიონამდე წიგნი გაიცემა ბშა-ს საშუალებით.

ბშა-ს სისტემა აგებულია ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული დაყოფის პრინციპით, ბიბლიოთეკების ქსელისა და ტიპების მიხედვით. ყოველ რეგიონში არსებობს ბშა-ს უნივერსალური ცენტრი, ხოლო მსხვილ ადმინისტრაციულ დანაყოფებში -- დარგობრივი ცენტრებიც.

ბიბლიოთეკათშორის აბონემენტზე წიგნების მიღება-გადაცემა, მოთხოვნისა და რეგისტრაციის სისტემა სავსებით უნიფიცირებულია და საერთო ინსტრუქციის მიხედვით წარმოებს. არსებობს სპეციალური დებულება, რომელიც სავალდებულოა ყველა ბიბლიოთეკისათვის. ამ დებულების თანახმად, დაკვეთის შესრულება ტერიტორიულ-საფეხურებრივ წესს ითვალისწინებს.

თანამედროვე პირობებში ერთგვარ განსხვავებულ მომენტს ცენტრალურ საბიბლიოთეკო სისტემაში ერთიანი ფონდის სარგებლობის ორგანიზაცია წარმოადგენს. ჩვეულებრივ, ცენტრალიზებული ბიბლიოთეკების ფილიალები ერთიანი ფონდიდან დროებითი სარგებლობის უფლებით იღებენ წიგნებს დაკვეთით. ამ ხერხს არ შეიძლება ბშა ვუწოდოთ, რადგანაც აქ ერთი ბიბლიოთეკის მიერ მეორე ბიბლიოთეკის ფონდის გამოყენებასთან კი არა გვაქვს საქმე, არამედ ერთიანი, ყველა ბიბლიოთეკა-ფილიალის საერთო ფონდიდან სარგებლობას.

თან. ამას სპეციალური შიგასისტემურ (შიგასისტემო) წიგნცვლას უწოდებენ.

ბშა, ჩვეულებრივ, ასრულებს კონკრეტულ დაკვეთას სპეციალური დაკვეთის ბლანკის მიხედვით, მაგრამ გამორიცხული არ არის ე. წ. თემატური დაკვეთის შესრულებაც, როცა მხოლოდ თემა, საკითხია-გარკვეული და არ ვიცით, კერძოდ, რა წიგნები უნდა მკითხველს. მაგრამ ამ შემთხვევაში დამკვეთმა ბიბლიოთეკამ შემსრულებელს უნდა აცნობოს მკითხველის თავისებურებანი, წიგნზე მუშაობის ხასიათი, წიგნების სავარაუდო რაოდენობა, პერიოდულობა, ენა, გამოცემის ხასიათი.

თანამედროვე პირობებში ბშა ინტენსიურად იყენებს ფოტოტექნიკას, გამამრავლებელ აპარატურას. ბიბლიოთეკას შეუძლია ორიგინალის ნაცვლად ფოტოგრაფიული ან ქსერო ასლები გაგზავნოს. უნივერსალური აპარატურის გამოყენებით შეიძლება მიკროფილმების დამზადებაც.

შექმნილია აგრეთვე ე. წ. საერთაშორისო აბონემენტი, რომელიც სტრუქტურულად ბშა-ს წარმოადგენს, ოღონდ იმ განსხვავებით, რომ ამ შემთხვევაში წიგნების გადაგზავნა დროებითი სარგებლობისათვის ხდება სხვადასხვა ქვეყნების დიდ ბიბლიოთეკებს შორის.

ჩვენს ბიბლიოთეკებში მკითხველთა მომსახურების განსაკუთრებით გავრცელებულ სტრუქტურულ ერთეულს სამკითხველო დარბაზი წარმოადგენს. დარბაზული მომსახურება ანუ მკითხველთა მომსახურება წიგნის უშუალოდ ადგილზე სარგებლობისათვის ყველა ბიბლიოთეკაში წარმოებს, როგორც არ უნდა იყოს იგი —

დიდი თუ პატარა. საერთოდ, რაც უფრო დიდია, მით უფრო დიდია, ხოლო აბონემენტისა — შედარებით მცირე, ზოგან კი სულაც არ არსებობს იგი. პატარა ბიბლიოთეკებში კი პირიქით არის — აბონემენტს მეტი მნიშვნელობა ენიჭება, ვიდრე დარბაზს.

სამკითხველო დარბაზებშიც აქტიურად ეწევიან მკითხველთა დიფერენცირებულ მომსახურებას. ამიტომაც ქმნიან სხვადასხვა ტიპისა და სახის დარბაზებს, რის საფუძვლად იღებენ ერთიან არსებით ნიშანს. მაგალითად, დარბაზები შეიძლება განვასხვაოთ იმის მიხედვით, თუ როგორაა ორგანიზებული მომსახურება მკითხველთა კატეგორიებ ს გათვალისწინებით. ამ ნიშნის მიხედვით ორი სახის დარბაზი გამოიყოფა: ერთი — საერთო, სადაც ყველა კატეგორიის მკითხველს ემსახურებიან განურჩევლად, და მეორე — სპეციალიზებული, როდესაც დარბაზი განკუთვნილია რომელიმე კატეგორიის მკითხველისათვის (მეცნიერ-მუშაკთა დარბაზი, პროფესორ-მასწავლებელთა დარბაზი, მოსწავლე-ახალგაზრდობის დარბაზი და სხვ.).

დარბაზებს განასხვავებენ ერთმანეთისაგან აგრეთვე გასაცემი ლიტერატურის დარგობრივი შემადგენლობის მიხედვით: უნივერსალური დარბაზი და დარგობრივი (სპეციალური) დარბაზი.

დარბაზებს გამოცემათა სახეების მიხედვითაც ან-სხვავებენ. არსებობს ისეთი სახის დარბაზები და კაბინეტები, როგორცაა პერიოდიკის, კარტოგრაფიული ინფარმოებების, გრაფიკული გამოცემების, მუსიკალური ლიტერატურის, აგრეთვე აუდიოვიზუალურ საშუალებ-

ბათა, ბიბლიოგრაფიული გამოცემების, სახელმწიფო-ლოებისა და სხვა.

დარბაზების ამგვარი დიფერენციაცია შესაძლებელია მხოლოდ დიდ საკავშირო თუ რესპუბლიკურ ბიბლიოთეკებში. ჩვეულებრივ მასობრივ ბიბლიოთეკებში კი არსებობს საერთო მომსახურების უნივერსალური. დარბაზები ყველა სახის ლიტერატურით. იქ, სადაც დარბაზი ცალკე ობიექტად არ გამოიყოფა (სასკოლო, სასოფლო ბიბლიოთეკები), საჭიროა აუცილებლად არსებობდეს პატარა კუთხე მაინც, რომ მკითხველს საშუალება ჰქონდეს ადგილზე ისარგებლოს ლიტერატურით. ამ შემთხვევაში მკითხველები უმეტესად ჟურნალ-გაზეთებით სარგებლობენ, რაც თავისებური მომსახურების ორგანიზაციას საჭიროებს.

მასობრივი ბიბლიოთეკების დარბაზებში ფართოდ ეწევიან პერიოდიკით მუშაობას — მაგიდებზე გამოფენენ ჟურნალ-გაზეთებს, თემატურად კრებენ საგაზეთო ამონაჭრებს, აკეთებენ ამონაჭრების ფარებს, ალბომებს და ამგვარად ეხმარებიან თვითგანათლებლაზე მომუშავე პირებსა და ინფორმატორებს.

სხვადასხვა ტიპისა და სახის ბიბლიოთეკებში თავისებურია არა მარტო ორგანიზაციული საქმიანობა, არამედ ლიტერატურის გაცემა-მიღების (ბრუნვის) რეგისტრირების სისტემაც. მასობრივი ბიბლიოთეკები, რომლებიც ახლა უკვე მთლიანად გაერთიანებულნი არიან რეგიონების მიხედვით ერთიან ცენტრალიზებულ სისტემაში, დიდ საქმიანობას ეწევიან მკითხველთა მომსახურებისათვის ბიბლიოთეკის გარეთაც. მართალია, მკითხველთა მომსახურების არასტაციონარული ფორმები მკითხველ-

თა მომსახურების დამატებითი, შემაჯავებელი საშუალებებია, მაგრამ მათი გამოყენების დიდი ტრადიცია არსებობს და მას ახლაც განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება. ამჟამად იგი იხვეწება, ვითარდება და ახალ-ახალ მეთოდურ საფუძვლებს იძენს.

მომსახურების ასეთ ფორმათა შორის ახლა თითქმის ყველა ქვეყანაში, და ჩვენშიც, გამოიყენება საბიბლიოთეკო ტრანსპორტი, ძირითადად ბიბლიოთეკა-ავტომობილის (ბიბლიობუსის) სახით. ნაწილობრივ ასეთი მომსახურება წარმოებს როგორც სარკინიგზო, ისე საზღვაო-სამდინარო ტრანსპორტითაც. ჩვენი ქვეყნის შორეულ აღმოსავლეთში იყენებენ შვეულმფრენებსაც. ზოგან გამოიყენება საქაპანო ტრანსპორტიც.

საბიბლიოთეკო მუშაობაში ფართოდ არის დანერგილი ე. წ. მოძრავი ბიბლიოთეკით მკითხველთა მომსახურების სისტემა. მოძრავი ბიბლიოთეკა (იგივე მოძრავი) იხსნება რომელიმე საწარმოსა თუ დაწესებულებაში, რომლის მუშაკებიც უზრუნველყოფილი არ არიან სათანადო სტაციონარული საბიბლიოთეკო მომსახურებით. ასეთ ბიბლიოთეკებს მოძრავს იმიტომ უწოდებენ, რომ მათ მუდმივი წიგნადი ფონდი არ გააჩნიათ, მარაგდებიან სტაციონარული ბიბლიოთეკის წიგნებით. ამგვარად, ასეთი ბიბლიოთეკის ფონდი მუდმივ მოძრაობაშია, მუდმივად იცვლება. ამჟამად ეს ფორმა ერთგვარ მოდერნიზაციას განიცდის და თავისი საქმიანობით ე. წ. გაცემის პუნქტს უახლოვდება.

მოძრავზე მკითხველს საზოგადოებრივ საწყისებზე ემსახურება საწარმო-დაწესებულებების სტაციონარული ბიბლიოთეკის აქტივისტი მუშაკი, რომელიც უშუალოდ

ბიბლიოთეკისაგან იღებს საჭირო დახმარებას მეთოდურ მითითებებს

მასობრივი ბიბლიოთეკები, რომელთა მომსახურების არე დიდ ტერიტორიას მოიცავს, უმეტესად სოფლის პირობებში, ხსნიან გაცემის პუნქტებს. ბიბლიოთეკარი გარკვეული პერიოდულობით, რაც ცნობილია გაცემის პუნქტის სამომსახურო უბნის მოსახლეობისათვის, მოდის წინასწარ სპეციალურად შერჩეულ ადგილზე — გაცემის პუნქტზე (რომელიმე სახელმწიფო თუ საზოგადოებრივ დაწესებულებაში, სასწავლებელში, შეიძლება ოჯახშიც) და მიაქვს მკითხველების მიერ შეკვეთილი და ახალმიღებული ლიტერატურა, გასცემს მას და იბრუნებს ადრე გაცემულს. ეს ფორმა ძალზე სასარგებლოა მკითხველებთან დაახლოების, მათი ინფორმირება-რეკომენდების, მოსახლეობის მოზიდვის, მათთან მასობრივი მუშაობის ჩატარებისათვის.

ბიბლიოთეკები იყენებდნენ მომსახურების ისეთ ფორმას, როგორცაა წიგნდამტარებლობა. მას ახლაც იყენებენ, განსაკუთრებით მთიანი რაიონების ბიბლიოთეკები სავსე სამუშაოებზე დიდი ხნით გასული მშრომლებისათვის სეზონური სამუშაოების დროს, მეცხოველეობის მუშაკების, ცხების მშენებლების, მელიორატორებისათვის და სხვ. მათ უახლოესი ბიბლიოთეკა ემსახურება, მიაქვს მათთან წიგნები, ახალ-ახალი ჟურნალ-გაზეთები, ატარებს ხმამაღალ კითხვა-საუბრებს, რასაც დიდი მნიშვნელობა აქვს სტაციონარული მომსახურებისაგან მოწყვეტილი მშრომლების კულტურული მდგომარეობის გაუმჯობესებისათვის.

არ არის სწორი მოსაზრება, თითქოს მოსახლეობის

საბიბლიოთეკო მომსახურების არასტაციონარული ფორმები მეტი ქვეყნის ეკონომიკური და კულტურული განვითარების პირობებში კარგავდნენ თავიანთ მნიშვნელობასა და პრაქტიკულ ღირებულებას. ცხადია, თანდათანობით არასტაციონარული ფორმები სტაციონარულს დაუთმობენ ადგილს, მაგრამ ამჟამად ჯერ კიდევ საჭიროა მათი გამოყენება მოსახლეობის წიგნით სრულყოფილად მომსახურების უზრუნველყოფისათვის.¹

მკითხველთა შესწავლა ბიბლიოთეკაში

მკითხველთა შესწავლას ბიბლიოთეკაში დიდი ხნის ისტორია აქვს. მას საფუძველი ჩაეყარა ბურჟუაზიული საზოგადოების საწყის ეტაპზე, სახალხო ბიბლიოთეკების წარმოშობისთანავე, მაგრამ მეცნიერულ ნიადაგზე იგი მხოლოდ მე-20 საუკუნის დასაწყისში დადგა.

მკითხველთა შესწავლის, კითხვისა და წიგნის ფსიქოლოგიის პრობლემებზე ამჟამად მრავალი გამოჩენილი მეცნიერი, მეთოდისტი თუ პრაქტიკოსი მუშაობს.

ხანგრძლივი პერიოდის განმავლობაში თანდათან გამოიკვეთა მკითხველის შესწავლის კვლევის როგორც სოციოლოგიური, ისე ფსიქოლოგიური პრობლემები; ამჟამად საფუძველი ჩაეყარა ახალ დარგს — მკითხველთ-

1. ამის შესახებ უფრო დაწვრილებით იხილეთ: ა. ლორია, მკითხველბთან მუშაობის მეთოდები და მომსახურების ორგანიზაცია. თბ., 1985.

მცოდნეობას, რომელიც იკვლევს როგორც მკითხველსა, საზოგადოებას — შათ მოთხოვნილებას, ინტერესებს, კითხვის კულტურას, ისე მათზე წიგნის ზეგავლენის პრობლემებს. არის ტენდენცია, რომ ეს დარგი კიდევ უფრო განვითარდეს, გაფართოვდეს მისი კვლევის არე და, საერთოდ, შეიქმნას მეცნიერება კითხვის შესახებ — ლექტოლოგია.

მკითხველთა შესწავლა ჩვენი ბიბლიოთეკების ყოველდღიური პრაქტიკული საქმიანობაა. ყოვლად წარმოდგენელია კითხვის ხელმძღვანელობა, თუ კარგად არ ვიცნობთ მკითხველს, მის პიროვნულ თავისებურებებს, თუ არ ვერაფრით ფსიქოლოგიურ კანონზომიერებებში და პიროვნების მკითხველურ ინტერესებში, თუ არ გავითვალისწინებთ სოციოლოგიისა და სოციოლოგიური კვლევის მეთოდებს.

როდესაც მკითხველის შესწავლაზე ვლაპარაკობთ, ეს იმას არ ნიშნავს, თოქოს ადამიანი, როგორც მკითხველი, სხვა იყოს, და როგორც სოციალური არსება, სხვა. ადამიანი ერთიანი, მთლიანია და მკითხველური თვისებები მისი ადამიანური თვისებების ერთ-ერთი თავისებურებაა, ამიტომაც, როდესაც პიროვნების მკითხველურ თავისებურებებს ვიკვლევთ, ცხადია მხედველობაში გვაქვს ამ თავისებურებების კავშირი პიროვნების როგორც ფსიქოლოგიურ, ისე სოციალურ გარემოსთან.

მკითხველთა შესწავლის დროს განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება მათი ინტერესების შესწავლას. იმდენად დიდი ადგილი უჭირავს ინტერესებს მკითხვე-

ლის თავისებურებათა შორის, რომ ზოგჯერ მკითხველთა შესწავლას აიგივებენ მკითხველის ინტერესების შესწავლასთან, რაც არაა სწორი. მკითხველთა ინტერესების შესწავლა მკითხველის შესწავლის შემადგენელი ნაწილია.

საჭიროა კარგად ვერკვეოდეთ მკითხველის ინტერესებში, ვიცნობდეთ მის თავისებურებებს, კანონზომიერებას, დამახასიათებელ თვისებებს, შეგვეძლოს მისი კონკრეტული ინტერესების ანალიზი, მისი მიმართულების, ინტენსივობის, მოცულობისა და სიმტკიცის შეცნობა. ამისათვის საჭიროა, ბიბლიოთეკარი დაუფლებული იყოს ფსიქოლოგიის საფუძვლებს, მეორე მხრივ, პრაქტიკულად შეეძლოს საქმის სრულყოფილად წარმართვა.

მკითხველთა შესწავლისათვის ჩამოყალიბებულია საკმაოდ მწყობრი მეთოდოლოგიური სისტემა. იგი თანდათან ვითარდება, იხვეწება და ივსება.

მკითხველთა შესწავლის მეცნიერული კვლევის დროს ჩვენ სავსებით კონკრეტულ ამოცანებს ვისახავთ: საჭიროა მოვახდინოთ მოსახლეობის სხვადასხვა ჯგუფების მოთხოვნილებების, მკითხველური ინტერესებისა და გემოვნების შესახებ არსებული მასალის განზოგადება, მკითხველთა ჯგუფების ჩამოყალიბება და კლასიფიკაცია, ამა თუ იმ ტიპის მკითხველთა ინტერესების კანონზომიერებათა გარკვევა, სხვადასხვა ტიპის ბიბლიოთეკაში ცოდნის სხვადასხვა დარგის მიხედვით კითხვალობის მდგომარეობის დადგენა, ბიბლიოთეკაში მკითხველებთან მუშაობის ეფექტურობის, წიგნის ზეგავლენისა და მკითხველის მოთხოვნაზე სოციოლოგიური ფაქტო-

რების მოქმედების შესწავლა. გარდა ამისა, მკვლევარს აქვს საშუალება ვისახავთ აგრეთვე ცალკეული კონკრეტული პიროვნებისა თუ მოვლენების შესწავლა-ანალიზსა და მის მეცნიერულ განზოგადებას, როგორცაა, მაგალითად, ამა თუ იმ ბიბლიოთეკის საქმიანობის ეფექტურობის დადგენა, ამა თუ იმ წიგნის გავრცელებისა და მოთხოვნილების მდგომარეობა, მკითხველთა მიერ ბიბლიოთეკის საქმიანობისა თუ რომელიმე წიგნის შესახებ მოსახლეობის შეხედულებათა დადგენა და მრავალი სხვა.

მკითხველთა შესწავლის მეთოდის მთელი სისტემა შეიძლება ორად გავყოთ: პირველი — ზოგადმეცნიერული მეთოდები ანუ ისეთი მეთოდები, რომლებიც საერთოდ გამოიყენება პიროვნების შესწავლისათვის და რომელსაც ყველა დარგი მიმართავს, თუკი მას ადამიანის შესწავლა ესაჭიროება, და მეორე — კერძომეცნიერული ანუ სპეციალური მეთოდები, რომლებიც მხოლოდ ბიბლიოთეკის პირობებში გამოიყენება როგორც მკითხველის კვლევის საშუალება. ერთსაც და მეორესაც გარკვეული მნიშვნელობა აქვს და თანაბრად გამოიყენება მკითხველთა შესწავლისათვის.

ყველაზე მეტად გავრცელებულია მეთოდების დაჯგუფება ანალიზის წესის მიხედვით, ანუ იმის მიხედვით, თუ რა მასალას ვიყენებთ საანალიზოდ, როგორ ხდება შედეგების მიღება, რა ხერხით ვახდენთ შესწავლას. ყოველივე ამის გათვალისწინებით მკითხველთა შესწავლის მეთოდების ხუთი ძირითადი ჯგუფი შეიძლება განვასხვავოთ: 1) ზეპირი ურთიერთობის მეთოდები, 2) წერილობითი ურთიერთობის მეთოდები, 3) სტატისტიკურ-მათემატიკური მეთოდები, 4) დოკუმენ-

ტების მეთოდები, 5) ექსპერიმენტული მეთოდები. ეს მეთოდები გამოიყენება როგორც ცალ-ცალკე, ისე ერთად, იმის მიხედვით, თუ რომელი როლის უფრო მოსახერხებელი და ეფექტურია. ამ მეთოდების ერთგვარ გამაერთიანებელ საშუალებას წარმოადგენს დაკვირვება, რომელსაც მეთოდთა მეთოდს უწოდებენ და რომელიც განსაკუთრებულ როლს ასრულებს მკითხველთა შესწავლაში. შეიძლება ითქვას, რომ იგი ყველა ჯგუფის მეთოდთა თანდართული მეთოდია და ამდენად, მისი ცალკე გამოყოფა შეუძლებელია.

ზეპირი ურთიერთობების მეთოდებიდან ჩვენი ქვეყნის ბიბლიოთეკებში ვხვდებით ისეთ გავრცელებულ მეთოდს, როგორცაა საუბარი, ინტერვიუ, კოლექტიური სჯა-ბაასი. მას წარმოების თავისებური წესი და რიგი გააჩნია, რაც სავსებით ჩამოყალიბებული და შესწავლილია. იგივე ითქმის წერილობითი ურთიერთობის ისეთ მეთოდებზე, როგორცაა ანკეტა, რომელზეც პასუხის გაცემით შეგვიძლია გავიგოთ მკითხველის მოსაზრებები და შეხედულებანი; რაც საშუალებას იძლევა, ვიმსჯელოთ, რას წარმოადგენს ესა თუ ის მკითხველი. შედარებით ნაკლებად არის გავრცელებული ე. წ. ექსპერტთა შეფასების მეთოდი. ანკეტური გამოკითხვისაგან განსხვავებით მისი დამახასიათებელი თავისებურება ისაა, რომ დაკვირვების პირი ოფიციალურ პასუხთან შედარებით უფრო სრულ პასუხს იძლევა და უფრო სრულად გამოთქვამს თავის აზრებსა და შეხედულებებს, ამასთან, ჩვენ მას ვიყენებთ არა ყველა მკითხველის შესწავლის დროს, არამედ იმ პირების შესასწავლად, ვის მოსაზრებასაც ანგარიშს ვუ-

წევთ, ცისაც ვენდობით. ასეთი გამოკვლევა უმეტესად გამოიყენება სპორთგნოზიკებისათვის, მკითხველთა მოსაზრებების გამოსავლენად, მათი შეხედულებების გამოსარკვევად.

ამ ცვაზამ ბოლო ხანებში ბიბლიოთეკები ექსპერტთა შეფასების მეთოდს იყენებენ წიგნების შესახებ საზოგადოების აზრის გამოსარკვევად. თავიანთ შეხედულებებს მკითხველები ე. წ. „უკუკავშირის ბარათებზე“ წინასწარ შედგენილი სქემის მიხედვით წერენ და აწვდიან ბიბლიოთეკას.

წერილობითი ურთიერთობის მეთოდად შეიძლება მივიჩნიოთ აგრეთვე სპეციალური ტესტები, რომლებსაც მოკლე მინაწერებით ავსებს მკითხველი. ზოგ შემთხვევაში პასუხების ნაცვლად იწერება შესაფერისი ციფრი (კოდი), რომელიც გარკვეულ აზრს შეიცავს, რაღაც მოსაზრებას გამოხატავს. ასეთი მეთოდი უმეტესად გამოიყენება შედეგების მანქანურა წესით დამუშავებისას.

სტატისტიკურ-მათემატიკური მეთოდი, უპირველეს ყოვლისა, გვეხმარება მთელი რიგი წინასწარ მოპოვებული მონაცემების მათემატიკური სიზუსტით დამუშავებაში. მისი საშუალებით ხდება იმ საკითხების შესწავლა, რომელთა გამოხატვა შესაძლებელია რაოდენობითი მაჩვენებლებით: წიგნბუნვა, კითხვალობა, მკითხველთა შემადგენლობის რაოდენობრივი შეფარდება (რომელი კატეგორიის რამდენი მკითხველი იცავს) და ა. შ. ამ ხერხით შეიძლება გავარკვიოთ, მაგალითად, რა სისტემატურობით კითხულობენ მკითხველები, რამდენად სწრაფად კითხულობენ, ბევრა

კითხულობენ თუ ცოტას. შეიძლება დავადგინოთ, რატომ არის წიგნის პოპულარობაც — რამდენჯერაა გაცემული და ა. შ. ყოველივე ამან შეიძლება გაგვარკვიოს ამა თუ იმ ბიბლიოთეკის შრომის ინტენსივობაში, ამ მეთოდით ვსაზღვრავთ, რამდენი მკითხველი გვყავს, მათ შორის რამდენია ქალი, რამდენი კაცი, რამდენი უმაღლესი განათლებით, საშუალო განათლებით და ა. შ. ზოგ შემთხვევაში მისი შეშვეობით შეიძლება არა მარტო რამდენობრივი მოცულობის მქონე მონაცემების განსაზღვრა, არამედ თვისობრივი თავისებურებების შესწავლაც. მაგალითად, შეგვიძლია მოვახდინოთ მკითხველის დაინტერესების კვლევა იმის დასადგენად, თუ როგორი მიმართულების ინტერესია მასში უმეტესწილად განვითარებული, რამდენიმე მიმართულების ინტერესთა შორის რომელი ინტერესია უფრო მეტად გამოჩენილი და სხვ.

სტატისტიკურ-მათემატიკური მეთოდების გამოყენება ბიბლიოთეკაში დაკავშირებულია სხვადასხვა დოკუმენტების შესწავლასთან. ამ მხრივ ყველა დოკუმენტი შეიძლება ვახდეს ანალიზის ობიექტი, მაგრამ ბიბლიოთეკაში არსებობს სპეციალური დოკუმენტები, რომელნიც სტატისტიკურად აღრიცხავენ ყველაფერს, რაც კი შეიძლება რაოდენობრივად გამოვსახოთ.

საერთოდ, დოკუმენტები შეიძლება გამოვიყენოთ როგორც სტატისტიკური მონაცემების ანალიზისათვის, ასევე მკითხველთა შეხედულებათა ანალიზისთვისაც. დოკუმენტებში რაოდენობით მაჩვენებელთან ერთად გვხვდება სხვადასხვა მოსაზრება, მტკიცება-დასაბუთება, აზრის გამოტანა, გადაწყვეტილების მიღება, შეხე-

დუღებათა გამოქვეყნება და სხვ. ყოველივე ამის შესახებ წავლას და მისი ანალიზის საფუძველზე აზრის გამოხატუნას ჩვენ უკვე ვახდენთ ე. წ. დოკუმენტების კვლევის მეტოდებით.

სტატისტიკურ-მათემატიკური და დოკუმენტური კვლევის ობიექტს შეიძლება წარმოადგენდეს როგორც მუშაკის შრომის წარმოების ყოველდღიური აღრიცხვის რვეული, ასევე განყოფილებისა თუ ბიბლიოთეკის მუშაობის დღიური, აგრეთვე მკითხველისა თუ წიგნის ფორმულარი, ანვარიშები, ოქმები, ღონისძიებათა დღიურები, მოთხოვნათა კართოტეკა, უარების აღრიცხვის ჩანაწერები, მკითხველთა ავტობიოგრაფიული თუ პირადი დღიურები — ე. წ. „წიგნის ბიოგრაფიები“, რომლებსაც მასობრივი ბიბლიოთეკები აწარმოებენ და რომლის არსი იმაში მდგომარეობს, რომ თვალყური ვავადევნოთ ამა თუ იმ წიგნს, როგორ ვრცელდება იგი, როგორია მასზე მოთხოვნა, რომელ პერიოდში როგორი მოთხოვნა იყო მასზე და სხვ. შეიძლება კვლევის ობიექტად ვაქციოთ აგრეთვე მკითხველთა გამოხმაურება-ანალიზი.

ამ შემთხვევაში გარკვეულ როლს თამაშობს ე. წ. კონტენდ-ანალიზი, რომელიც გამოიყენება იმისათვის, რომ მოახდინოს ერთგვარი შეჯერება სტატისტიკურსა და ლოგიკურ ანალიზს შორის, რაოდენობრივად გამოხატოს ლოგიკური დაკვირვების, განსჯის საშუალებით მიღებული შედეგები. მაგალითად, რომელიმე აზრი, რომელსაც გამოთქვამენ მკითხველები, ვთქვათ, გვხვდება N რაოდენობით, ხოლო საწინააღმდეგო აზრი შედარებით

ნაკლებად ცხადია, რომელიც მეტად გვხვდება, გაერცვლებულიც ის ყოფილა.

მკითხველთა შესწავლის მეთოდთა შორის თავისებურებებით გამოირჩევა ექსპერიმენტული კვლევის მეთოდთა ჯგუფი, რომელიც ძირითადად დაკავშირებულია მეცნიერული დებულებების, წინასწარ წამოყენებული მოსაზრებების ან ჰიპოთეზების პრაქტიკულად შემოწმებისათვის. იგი საშუალებას იძლევა, შევამოწმოთ ჩვენი დასკვნების სიზუსტე, რასაც პრაქტიკაში დიდი მნიშვნელობა აქვს. მიუხედავად ამისა, ექსპერიმენტების მეთოდთა ჯგუფი კიდევ სრულყოფილად არ არის დამუშავებული და ნაკლებადაც გამოიყენება, რადგანაც სხვა მეთოდების საშუალებითაც საესეებით დამაკმაყოფილებლად ხერხდება ბიბლიოთეკის მკითხველთა ოპტიმალურად შესწავლა. აქვე შეიძლება ითქვას, რომ მკითხველთა შესწავლა ხდება არა მარტო აქტიური, არამედ ე. წ. პასიური გზითაც, როდესაც ბიბლიოთეკარები მკითხველბთან ხანგრძლივი ურთიერთობის შედეგად საესეებით სწორ შეხედულებებს შეიმუშავენ მათზე, რასაც იყენებენ კიდევ მათთან კითხვის ხელმძღვანელობის დროს. ამგვარად მიღებულ ცოდნას, ცხადია, გარკვეული მნიშვნელობა ენიჭება, მაგრამ მას მეტი ფასი ექნება, თუკი ამ ჩვენს ცოდნას გავაანალიზებთ, გამოვიყენებთ მუშაობაში, მეცნიერულად განვაზოგადებთ.

მკითხველთა შესწავლისას განსაკუთრებული გულისყურით უნდა მოვეკიდოთ პირველადი მასალის შეკრებასა და დამუშავებას. საერთოდ, მასალის მოპოვება საკმაოდ რთული პროცესია. აქ გარკვეულად საქმეს არ-

თულებს ისიც, რომ ზუსტად უნდა განვსაზღვროთ, რა რაგ მასალაში სახელდობრ რა უნდა იქნეს შერჩეული, რას ექნება ჭეშმარიტი ღირებულება, რომელი შეესაბამება ჩვენს მიზნებსა და ამოცანებს. გარკვეული მნიშვნელობა ენიჭება იმასაც, თუ რამდენად გულწრფელ, უშუალო მასალას ვღებულობთ მკითხველისაგან, ამიტომაც, ნაკლებფექტურია ის მეთოდები, რომელთა გამოყენებისას მკითხველმა იცის, რომ მას შეისწავლიან. უმჯობესია ისეთი მეთოდები, როდესაც მკითხველმა არ იცის, რომ მასთან რაღაც სპეციალურ სამუშაოს ატარებენ, როდესაც ჩვენი მიზნები შენიღბულია, მკითხველის პასუხები შედარებით უშუალოა და ამდენად შედეგიც ჭეშმარიტია, ეს არ ნიშნავს იმას, რომ რომელიმე ჯგუფის მეთოდი საერთოდ უგულებელვყოთ. ისინი ერთმანეთს ავსებენ და ხელს გვიწყობენ, უფრო სრულყოფილად შევისწავლოთ ჩვენი მკითხველი.

მკითხველთა შესწავლის ეფექტურობა დიდადაა დამოკიდებული იმაზე, თუ როგორ არის ორგანიზებული ეს საქმე ბიბლიოთეკაში. გარკვეულ როლს თამაშობს ისიც, თუ რა რაოდენობის მკითხველთან გვიწევს მუშაობა. შეიძლება შევისწავლოთ ცალკეული მკითხველი (ინდივიდუალური შესწავლა), შედარებით მოზრდილი ჯგუფი თუ კოლექტივი, ან მთელი მკითხველი აუდიტორია (მასობრივი შესწავლა) და მთელი საზოგადოება, რომელიც ჩვენი ბიბლიოთეკის სამომსახურეო არეში შედის (საზოგადოებრივი შესწავლა).

საზოგადოების ფართო კვლევის პროგრამის განხორციელების დროს ბიბლიოთეკებს ხშირად უწევთ ოჯახების შემოვლა, რაშიც მონაწილეობს ბიბლიოთე-

კის აქტივი. ეს კიდევ დამატებით სირთულეებს ქმნის. საქმეს ისიც ართულებს, რომ მკითხველთა შესწავლა სისტემატურ ხასიათს ატარებს, თუმცა გამორიცხული არ არის ერთჯერადი (კამბანოური) შესწავლაც. როგორადაც არ უნდა იყოს, ეს სამუშაო წინასწარგანზრახულად, გეგმიურად ხდება და ამდენად ზუსტ ორგანიზაციულ მუშაობას საჭიროებს.

როდესაც მკითხველთა შესწავლის სამუშაოები დიდი მასშტაბებით ტარდება, საჭიროა საკითხები კოლექტიურად წყდებოდეს. მეთოდების შერჩევასა და დამუშავებაში უნდა მონაწილეობდნენ საქმის კარგი მცოდნე და გამოცდილი სპეციალისტები. მხედველობაშია მისაღები აგრეთვე ბიბლიოთეკის პირობები: შტატის კვალიფიციურობა, დროის ბიუჯეტი, აქტივის შესაძლებლობები, მატერიალურ-ტექნიკური ბაზა.

ყოველი მეთოდი, რომელსაც მკითხველის შესწავლის მიზნით ვიყენებთ, უნდა ამართლებდეს თავის დანიშნულებას და იყოს შედეგიანი, ამასთან, საჭიროა ამ შედეგების განზოგადება და მისი გაცნობა ფართო საზოგადოებისათვის.

მკითხველთა შესწავლის დროს საჭიროა მტკიცე კოორდინირებული საქმიანობა სხვა დაწესებულებებთან, უპირველეს ყოვლისა, სახელმწიფო და პროფკავშირულ ორგანიზაციებთან, საინფორმაციო, საზოგადოებრივი აზრის შემსწავლელ დაწესებულებებთან, გამომცემლობებთან, სასწავლებლებთან. ასევე მჭიდრო კონტაქტი უნდა დავამყაროთ ჩვენი რეგიონის სხვა ბიბლიოთეკებთან და, რაც მთავარია, საბიბლიოთეკო ქსელის ცენტრალურ ბიბლიოთეკებთან.

სრულყოფილი ორგანიზაცია გულისხმობს სრულყოფილად პირობების შექმნას იმ პირობისათვის, რომლებიც მკითხველთა შესწავლას ახდენენ, მათთვის საჭირო მოწყობილობა-ინვენტარის, დანადგარების მოწესრიგებას, ფიქსაციის საშუალებათა მიწოდებას, გამოთვლითი და გამამრავლებელი ტექნიკით უზრუნველყოფას.

მკითხველთა შესწავლის საქმიანობისათვის დამახასიათებელია ის, რომ იგი შეიძლება მიმდინარეობდეს ან როგორც დამოუკიდებელი პროცესი, ან სხვა სამუშაო პროცესებთან ერთად, შერწყმულად თუ პარალელურად. ჩვეულებრივ, იგი წარმოებს მკითხველთა კითხვის ხელმძღვანელობისა და მომსახურების პერიოდში.

მკითხველთა შესწავლის ორგანიზაცია სხვადასხვა ბიბლიოთეკაში სხვადასხვაგვარად არის მოწესრიგებული. ეს დამოკიდებულია მკითხველთა შესწავლის ძირითად მიზნებსა და ამოცანებზე, აგრეთვე ბიბლიოთეკის შესაძლებლობებზე.

მკითხველთა შესწავლა ჩვენს ქვეყანაში სხვადასხვა მასშტაბებითა და მიმართულებით წარმოებს. არსებობს სპეციალური სოციოლოგიური კვლევის სახელმწიფო ცენტრები, რომლებიც თავიანთ კვლევის გეგმებში დიდ ადგილს უთმობენ მკითხველთა შესწავლას, მასის კითხვის მდგომარეობის ანალიზს. მაგრამ ამ შემთხვევაში მთავარ როლს მაინც საბიბლიოთეკო ცენტრები ასრულებენ. ამ ბოლო დროს განსაკუთრებით გაააქტიურეს მუშაობა ცენტრალიზებულ სისტემათა მთავარმა ბიბლიოთეკებმა.

წრომის ორგანიზაციის სრულყოფისათვის აუცილებელია საქმისადმი ჭეშმარიტი მეცნიერული მიდგომა.

მკითხველთა შესწავლის საკითხების მეცნიერულ-მეთოდურ მუშაობა მხოლოდ ბიბლიოთეკათმცოდნეობის საქმე როდია. აქ საჭიროა ფსიქოლოგიისა და პედაგოგიკის აქტიური დახმარება, მკიდრო კონტაქტები სოციოლოგიასთან.¹

საშუალო განათლების საყოველთაობამ, სპეციალისტების მომზადების მაღალმა დონემ, მეცნიერებისა და ტექნიკის განვითარებამ გაზარდა მშრომელთა ინტერესი წიგნისადმი.

მკითხველის განსაკუთრებულ თავისებურებას წარმოადგენს ინტერესების მრავალფეროვნება და კითხვისადმი კოლექტიური დამოკიდებულება. წიგნის ბიბლიოგრაფიული მიმოხილვები, გარჩევა-განხილვები, ხმამაღალი კითხვები, დისპუტები, საუბრები წაკითხული წიგნის ირგვლივ და სხვა მასობრივი ღონისძიებანი ჩვენში მეტად გავრცელებული ფორმებია. აზრთა ურთიერთგაცვლა, წიგნის ორგანიზებული თუ არაორგანიზებული ბრუნვა, საზოგადოების აქტიური მონაწილეობა წიგნის პროპაგანდისა და გავრცელების საქმეში: ხელს უწყობს პიროვნების საზოგადოებრივი აქტივობის ამაღლებას.

საქართველოში ყოველ 100 კაცზე 828 წიგნი მოდის, 1986 წლის განმავლობაში ბიბლიოთეკები 3774 ათას კაცს მოემსახურნენ².

1. უფრო დაწვრილებით იხ.: მეთოდური დ მუშაობის გამოცდილების ამსახველი მასალების კრებული. (გამომგ. პირველი). — თბ., 1974, გვ. 84-88; Работа с читателями. 3-е изд. — М., 1981, с. 89-159.

2 Грузия в цифрах в 1987 году, с. 168.

მოსახლეობის დიდი ნაწილი პირად ბიბლიოთეკას ფლობს. სოციოლოგთა გამოკვლევით, 70-იანი წლების დასასრულს არ იყო ისეთი ოჯახი, რომელსაც ჟურნალ-გაზეთები არ ჰქონდა გამოწერილი.

განსაკუთრებით გაიზარდა მაჩვენებლები ბოლო ათწლეულში. ამაზე ნათელ წარმოდგენას იძლევა სტატისტიკური კრებულები. ასევე საინტერესო მასალას გვაწვდიან სოციოლოგები მუშა-მკითხველების შესწავლის შედეგად.

მკითხველის თავისებურებათა ანალიზისას შეიმჩნევა, რომ სხვადასხვა კატეგორიის მკითხველები საგრძნობლად განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან. გარემო პირობები და შრომა-საქმიანობის სპეციფიკა, ცხადია, წიგნის მომხმარებელთა საკმაოდ განსხვავებულ მოთხოვნებს იწვევს. მოსახლეობის სხვადასხვა ძირითადი სოციალ-დემოგრაფიული ჯგუფების შესწავლისას ნათლად ჩანს, რომ კითხვის თვალსაზრისით ყველგან ერთნაირი მდგომარეობა არ არის.

ოვგორც 70-80-იანი წლების კონკრეტულმა სოციოლოგიურმა გამოკვლევებმა ცხადყო, თავისებურებებით საგრძნობლად განსხვავდებიან, მაგალითად, სოფლის მკითხველები ქალაქის მკითხველებისაგან. სოფლის მკითხველებში განსაკუთრებით შეინიშნება კითხვის სეზონურობა, აგრეთვე წიგნების არაორგანიზებული ურთიერთცვლა — ბიბლიოთეკის გვერდის ავლით. მაგალითად, მკითხველთა 50% აღიარებს, რომ ბიბლიოთეკი-

დან წაღებული წიგნებით მათი ნაცნობ-მეგობრების წევრები და ნათესავებიც სარგებლობენ. ამ გამოკვლევებმა ისიც დაგვანახა, რომ სოფლის მოსახლეობაში კითხვის კულტურის დონე, წიგნისადმი პროფესიული ინტერესი შედარებით დაბალია და საკმაოდ ცალმხრივი — ძირითადად გამოიყენება ლიტერატურა რადიოტექნიკის, ტრანსპორტის, მექანიზაციისა და ბავშვთა აღზრდა-მოვლის შესახებ.

სოფლის მკითხველი შედარებით უკრიტიკოდ კითხულობს, ახასიათებს ერთგვარი სწორხაზოვნება — მოსწონს ან არ მოსწონს წაკითხული. წიგნის შერჩევისას უმეტესად სხვისი რჩევით კმაყოფილდება, ადვილად ეთანხმება სხვის კარნახს.

საინტერესოა, რომ სოფლად კითხვა ახლა აღარ ითვლება მხოლოდ მამაკაცების პრივილეგიად, როგორც ეს 40-იან წლებამდე იყო. ამჟამად ქალები კიდევ აჭარბებენ რაოდენობრივად მამაკაც მკითხველებს. საინტერესოა ისიც, რომ ამ გამოკვლევების თანახმად, გამოკითხულთა აზრით, ბიბლიოთეკის აქტიური, მუდმივი მკითხველები დაოჯახებული ადამიანები არიან. ეს ფაქტი აშკარად მეტყველებს იმაზე, რომ სოფლის ოჯახებში საკმაოდ გავრცელდა კითხვის ტრადიცია.

იზრდება ისეთი ოჯახების რაოდენობაც, რომლებსაც საკმაოდ მოზრდილი და საინტერესო პირადი ბაზლიოთეკები აქვთ.

ქალაქებში საბიბლიოთეკო მომსახურებაში მრავალფეროვანი და სრულყოფილია. მოსახლეობა სარგებლობს როგორც სახელმწიფო, ისე საუწყებო-საზოგადოებრივი ქსელისა და სამეცნიერო ბიბლიოთეკებით.

ქალაქის მოსახლეობის მკითხველური თავისებურებების შესწავლას ხელი მოჰკიდეს ჩვენი საუკუნის 60-იანი წლებიდან. ამჟამად ჩვენ უკვე სრული წარმოდგენა გვაქვს ქალაქის მკითხველ საზოგადოებაზე. მისთვის, უპირველეს ყოვლისა, დამახასიათებელია ის, რომ იგი მრავალგვაროვან შემადგენლობისაა. აქ თითქმის ქველა კატეგორიის მკითხველს ვხვდებით. არ არის ცოდნის ისეთი დარგი, რომლითაც მკითხველები მეტ-ნაკლებად არ ინტერესდებოდნენ. ძალიან სწრაფად იზრდება წიგნისადმი პროფესიული ინტერესი — მკითხველი წიგნს იყენებს პროფესიული დაოსტატებისათვის.

ქალაქის მოსახლეობის ინტერესთა მიმართულებების გამოკვლევამ ნათლად დაგვანახა მათი ინტერესების სხვადასხვაგვარობა და მრავალფეროვნება. ამასთან ერთად სოციოლოგიურმა გამოკვლევამ ნათელყო მოსახლეობის წიგნით მოსახურების მდგომარეობაც, გვიჩვენა, თუ რა ვითარებაა მკითხველთა საბიბლიოთეკო მომსახურების, მათი წიგნით უზრუნველყოფის, მოთხოვნილებათა დაკმაყოფილების, კითხვის ორგანიზაციის სრულყოფის თვალსაზრისით. უპირველეს ყოვლისა, თვალში საცემი იყო მოთხოვნილ წიგნზე უარების სიმრავლე. ამ მხრივ მდგომარეობა ნაწილობრივ გამოსწორდა, მაგრამ იგი მაინც რჩება სა-

ბიბლიოთეკო მუშაობის დიდ ნაკლად. ნაკლად მიიღეთ
 ნია ისიც, რომ მკითხველთა უმრავლესობა არ გამოიჩინა
 ჩვეა მრავალდარგობრივი ინტერესებით, წიგნებს ჯერ
 კიდევ ზედაპირულად კითხულობენ, გართობისა და დას-
 ვენების მიზნით. ბიბლიოთეკის მომხმარებელთა დიდი
 ნაწილი დაუდევრად ეკიდება წიგნს: ხევს, კარგავს, ით-
 ვისებს, აგვიანებს მის დაბრუნებას. საერთოდ, ჩვენი
 ბიბლიოთეკების ფონდების მხოლოდ ნაწილი თუ გა-
 მოიყენება მკითხველების მიერ.

მკითხველთა შესწავლა, რაც ასე აუცილებელია
 მოსახლეობის წიგნით უზრუნველყოფისათვის, ჩვენში
 დიდი ხანი არ არის, რაც მკვიდრ მეცნიერულ ნიადაგზე
 დადგა, მიღწეულია საკმაოდ სერიოზული წარმატებე-
 ბი, თუმცა ჯერ კიდევ ბევრი რამ არის გასაკეთებელი
 მისი მეთოდოლოგიური თუ ორგანიზაციული სრულყო-
 ფისათვის.

აღსანიშნავია ისიც, რომ როგორც მომხმარებლები,
 სხვადასხვაგვარ თავისებურებებს ავლენენ, ერთი მხრივ,
 მასობრივი ბიბლიოთეკის მკითხველები, მეორე მხრივ,
 სამეცნიერო ბიბლიოთეკის მკითხველები. მსობრივი ბი-
 ბლიოთეკის მკითხველი — ეს მოსახლეობის უფართოესი
 ფენების წარმომადგენელია. მას ძირითადად საგანმანათ-
 ლებლო ინტერესები ამოძრავებს, მათ შორის სხვადასხვა
 სასაკის, განათლებისა და შეხედულების, სოციალური
 მდგომარეობის, სპეციალობისა და პროფესიის ადამიან-
 ნები არიან. მათი მკითხველური მიზნები ძირითადად
 ახალი, აქტუალური ლიტერატურის კითხვასთან არის
 დაკავშირებული. განსაკუთრებით ეტანებიან მხატვრულ
 ლიტერატურას. მათში დიდი პოპულარობით სარგებლო-

ბს ახალი პერიოდიკა, შედარებით ნაკლებად ინტერესებულნი ძველი გამოცემებით, თითქმის არ იყენებენ გასული წლების ჟურნალ-გაზეთებს, ბიბლიოთეკაში ხშირად ისე მოდიან, წინასწარ არც კი იციან, რომელი წიგნი უნდათ.

რაც შეეხება სამეცნიერო ბიბლიოთეკათა მკითხველებს, მათი უმეტესობა სხვადასხვა დარგის სპეციალისტია, რომელიც ძირითადად პროფესიული მიზნით კითხულობს. სპეციალისტების 95% სამეცნიერო ბიბლიოთეკებით სარგებლობს. შედარებით ერთგვაროვანია წიგნზე მათი მუშაობის ხასიათი. მათი გულისყური განსაკუთრებულადაა გამახვილებული საინფორმაციო საშუალებებზე. წიგნის შერჩევას უმეტესად ბიბლიოგრაფიული წყაროებისა და დამხმარე აპარატის გამოყენებით ახდენენ, ფართოდ გამოიყენებენ კატალოგებსა და სხვა საძიებო სისტემებს. მათი მოთხოვნები წინასწარ განსაზღვრული და კონკრეტულია. მაგრამ ეს მაინც არ ნიშნავს, თითქოს აქ საჭირო არ იყოს კითვის ხელმძღვანელობის აქტიური ფორმების გამოყენება. სამეცნიერო ბიბლიოთეკების მკითხველთა აუდიტორიის 24% საგანმანათლებლო მიზნითაც კითხულობს.

მასობრივი ბიბლიოთეკებისაგან განსხვავებით, სამეცნიერო ბიბლიოთეკებში დიდი მოთხოვნილებაა რეტროსპექტულ ლიტერატურაზე, განვლილი წლების წიგნებსა და ჟურნალებზე. დამახასიათებელ თავისებურებად შეიძლება მივიჩნიოთ ისიც, რომ აქ ფართოდ გამოიყენება უცხოური ლიტერატურა.

მიუხედავად იმისა, რომ ბევრი რამ გაკეთდა მკითხველის შესწავლისათვის, არ შეგვიძლია ვთქვათ, თითქოს სრულყოფილად ვიცნობდეთ მას. მკითხველის სრულყოფილად შესწავლა კი აუცილებელია იმისათვის, რომ ნაყოფიერად ვიმუშაოთ მათი გაზრდილი მოთხოვნილების დასაკმაყოფილებლად.

ბიბლიოთეკის მუშაობის ორგანიზაცია და მართვა

ბიბლიოთეკები ერთმანეთისაგან განსხვავდებიან როგორც ტიპებისა და სახეების, ამოცანებისა და დანიშნულების მიხედვით, ასევე მოცულობით, სტრუქტურით, მუშაობის მასშტაბურობითა და მატერიალურ-ტექნიკური პირობებით.

ყველა ბიბლიოთეკას თავისებურ პირობებში უხდება საქმიანობა და, ცხადია, შეუძლებელია შეიქმნას ისეთი მეთოდოლოგიური ფორმები, რომლებიც ერთნაირად მიესადაგება ყველა ბიბლიოთეკას, დიდსა თუ პატარას, მაგრამ ბევრი რამ მაინც არის ისეთი, რაც ნიშანდობლივია მთელი საბიბლიოთეკო სისტემისათვის, საგულისხმოა ყველა ბიბლიოთეკისათვის.

როგორც არ უნდა იყოს ბიბლიოთეკა, მისი მართვა მოითხოვს შრომის სრულყოფილად მოწესრიგებას, ნაყოფიერ, მიზანშეწონილ საქმიანობას, გეგმიურობას, ადმინისტრაციული და ტექნოლოგიური დისციპლინის დაცვას, ქონების მოვლა-პატრონობას, მომუშავე პერსონალის მოქნილ ხელმძღვანელობას. რაც უფრო დე-

დია ბიბლიოთეკა, მით უფრო მეტია პასუხისმგებლობა, მით უფრო რთულია საქმის გაძღოლა და შრომის ორგანიზაცია.

ბიბლიოთეკის შრომის ორგანიზაცია და მართვა, უპირველეს ყოვლისა, დამოკიდებულია იმაზე, თუ როგორ არის იგი უზრუნველყოფილი ცადრებით.

ბიბლიოთეკისა შრომისა და მართვის ორგანიზაცია, მისი თავისებურება დიდად არის დამოკიდებული ბიბლიოთეკის სტრუქტურაზე. ბიბლიოთეკის ორგანიზაციული სტრუქტურა საკმაოდ რთულია. ჩვენში ბიბლიოთეკების ტიპებად და სახეებად დიფერენცირებასთან ერთად ხდება მსგავსი ბიბლიოთეკების სტრუქტურის უნიფიცირებაც. ერთი და იგივე ტიპისა და სახის ბიბლიოთეკები, ძირითდად სტრუქტურულად ემსგავსებიან ერთმანეთს. ამ მხრივ სახელმწიფოებრივი ნორმები და კანონები გარკვეულ ნიველირებას ახდენს, რაც ხელს უწყობს შრომის პირობების გათანაბრებას, მათ ერთმანეთთან დაახლოებას.

სტრუქტურის შექმნას გარკვეული მეცნიერული აზრის შემუშავება უძღვის წინ. არსებობს შრომის მეცნიერული ორგანიზაციის საფუძველზე შექმნილი საბიბლიოთეკო სტრუქტურის კლასიფიკაცია. საბიბლიოთეკო სტრუქტურის საკლასიფიკაციო სქემის საფუძველად იღებენ რამდენიმე ნიშანს: ჯგუფურს, ლინგვისტურს, სახეობითს, დარგობრივს, ფუნქციონალურს ანუ ტექნოლოგიურს, კომბინირებულს.

ჯგუფური ხასიათის დაყოფა გულისხმობს იმგვარი სტრუქტურის შექმნას, როდესაც ბიბლიოთეკაში განყოფილებები მკითხველური ჯგუფების მომსახურების

მიხედვითაა გამოყოფილი (პროფესორ-მასწავლებლებთან განყოფილება, სტუდენტთა განყოფილება, მონარდთა განყოფილება, ბავშვთა განყოფილება და სხვ.).

ლინგვისტიკური ხასიათისაა ისეთი სტრუქტურული დაყოფა, როდესაც განყოფილებები წიგნადი ფონდის ენობრივი შემადგენლობის მიხედვითაა შექმნილი.

სახეობითი სტრუქტურის დროს განყოფილებები იქმნება წიგნადი ფონდის გამოცემათა სახეების მიხედვით (წიგნების, ჟურნალ-გაზეთების, მუსიკალური ნაწარმოებების და სხვ.).

დარგობრივი სტრუქტურული ქვეგანყოფილებები იქმნება წიგნადი ფონდის დარგობრივი ნიშნის მიხედვით. ასეთი ქვეგანყოფილებები გვხვდება, მაგალითად, ამერიკის შეერთებული შტატების რამდენიმე ბიბლიოთეკაში, როგორც შემორჩენილი სისტემა. ასეთი ქვეგანყოფილები იყო შექმნილი აგრეთვე სსრ კავშირის სახელმწიფო ბიბლიოთეკაში.

ფუნქციონალური ანუ ტექნოლოგიური განყოფილებების გამოყოფა ითვალისწინებს წიგნადი ფონდის დამუშავებას, მკითხველთა მომსახურების და ბიბლიოგრაფირების ციკლთა ცალკეულ ეტაპებს. ამ დროს ხდება ყველა საწარმოო პროცესის ცენტრალიზება და ბიბლიოთეკა, როგორც დიდიც არ უნდა იყოს, ერთგვარად თითქოს განუყოფელ მთელად გვევლინება.

კომბინირებული პრინციპით აგებული სტრუქტურა აქ დასახელებულ ყველა სისტემას აერთიანებს და სხვადასხვა შემთხვევაში სხვადასხვაგვარი კომბინაციების საშუალებას იძლევა. ეს სისტემა ყველაზე მეტადაა

გავრცელებული, რადგანაც სხვა ვერც ერთი უზრუნველყოფს ბიბლიოთეკების განყოფილების სრულყოფილად დაყოფას.

ბიბლიოთეკების სტრუქტურის საკითხი ჯერ კიდევ არ არის მთლიანად დამუშავებული და ჩამოყალიბებული და შემდგომ მეცნიერულ შესწავლას მოითხოვს, მაგრამ მიუხედავად ამისა, ჩვენში შექმნილია საფუძვლიანი ურყევი ტრადიცია, რომელსაც სახელმწიფო იცავს და სავალდებულოს ზღის გარკვეულ სტრუქტურულ სქემას. შექმნილია მთელი სისტემა ტიპური ქვეგანყოფილებისა ამა თუ იმ ტიპისა და უწყების ბიბლიოთეკებისათვის. მაგალითად, არსებობს უნივერსალური სამეცნიერო ბიბლიოთეკების სტრუქტურა, რომელიც სავალდებულოა ამ ტიპის ყველა ბიბლიოთეკისათვის, მაგრამ იმის გათვალისწინებით, თუ ვის რა მოცულობის ფონდი აქვს, მკითხველთა რა რაოდენობა ჰყავს და რა მასშტაბების მუშაობა უხდება. რაც უფრო დიდია ბიბლიოთეკა, ცხადია, მეტი ქვეგანყოფილი ექნება.

საერთოდ, ბიბლიოთეკის სტრუქტურას ქმნიან მისი ქვეგანყოფილები, რომლებიც ამა თუ იმ ბიბლიოთეკაში განყოფილებათა თუ სექტორების სახით არის წარმოდგენილი, როგორცაა, მაგალითად, დაკომპლექტების, დამუშავების, მომსახურების, წიგნდაცვის, ბიბლიოთეკათშორისი აბონემენტის. აბონემენტის, დარბაზის, მასობრივი მუშაობის, საცნობო-ბიბლიოგრაფიული და სხვა განყოფილებები თუ სექტორები, ზოგ შემთხვევაში — კაბინეტები.

სტრუქტურის შექმნა ბიბლიოთეკის ხელმძღვანელობის ნება-სურვილზე არ არის დამოკიდებული, იგი

ზენდგომი ორგანოების მიერ არის შემოღებული დამტკიცებული. ყოველგვარი ცვლილება მათთან შეთანხმდეს. მაგრამ ბიბლიოთეკაზე დიდადაა დამოკიდებული განყოფილებათა ჰარმონიული, ურთიერთშეთანხმებული საქმიანობა, შეწყობილი მუშაობა. ამდენად, განსაკუთრებით საყურადღებოა ის, რომ ბიბლიოთეკაში მოგვარებული იყოს შრომის მეცნიერული ორგანიზაცია.

შრომის მეცნიერული ორგანიზაცია (შმო) ბიბლიოთეკაში მეცნიერულად დამუშაებულ ორგანიზაციულ, პედაგოგიურ, ტექნიკურ, სანიტარიულ-ჰიგიენურ და სხა ღონისძიებათა კომპლექსს წარმოადგენს, რომელიც მიზნად ისახავს საბიბლიოთეკო შრომის ეფექტიანობის ამაღლებას მკითხველთა მომსახურების სრულყოფის მისაღწევად. ძირითადად ეს ჩორციელდება ტექნოლოგიის სრულყოფის, შემოქმედებითი შრომის პირობების გაუმჯობესების, სამუშაო დროის უკეთ გამოყენების, დისციპლინის ამაღლებისა და რაციონალიზაციის განვითარების საფუძველზე.

შრომის მეცნიერული ორგანიზაციის საგნად ბიბლიოთეკაში შეიძლება იქცეს ყოველი ოპერაცია თუ პროცესი, რომელიც შემდგომ განვითარებასა და დახვეწას მოითხოვს. იგი შეიძლება შეეხებოდეს ისეთ საქმიანობას, როგორცაა კადრების კვალიფიკაციის ამაღლება, მათი განაწილება-გადანაწილება, სამუშაოთა ფუნქციონალური განაწილება, კადრის შესაბამისი პროფილური დასაქმება, შრომის პროცესების დიფერენცია, შრომის რეჟიმისა და დროის ბიუჯეტის განსაზღვრა, შრომის ნორმირება, დოკუმენტების წარმოების

წესის განსაზღვრა, ტექნოლოგიური ციკლების დინარეობათა დახვეწა, მოწყობილობა-გაფორმების მოგვარება ბიბლიოთეკაში, სამუშაო იარაღების შესატყვისობა, შენობა-ნაგებობათა თავისებურებანი, მკითხველთა მომსახურებაში ახალი მეთოდებისა და ფორმების დანერგვა და მრავალი სხვა.

შრომის მეცნიერული ორგანიზაცია მოწოდებულია მრავალი საჭირობოტო საკითხი რაციონალურად გადააწყვეტინოს კოლექტივს. მას მოეთხოვება იმგვარად უზრუნველყოს საქმე, რომ შრომა იყოს ნაყოფიერი, ტექნოლოგიური ციკლი — უწყვეტი და თანმიმდევრული, არ ჰქონდეს ადგილი უმიზნო პარალელებსა და გამეორებას, იყოს რაციონალური. საჭიროა, რამდენადაც შეიძლება, შემცირდეს დრო შრომითი საქმიანობის ამა თუ იმ პროცესის შესასრულებლად, დაიზოგოს ენერჯია. ამავე დროს შრომა ყველასათვის თანაბრად, ინტენსიური უნდა იყოს, ეყრდნობოდეს მეცნიერულად დასაბუთებულ ნორმებს, მიმდინარეობდეს გეგმის შესაბამისობით, წინასწარგამიზნულად, ხოლო არსებული მატერიალურ-ტექნიკური ბაზა უზრუნველყოფდეს შრომის წარმადობას, მიმართული იყოს ფიზიკური დატვირთვის შემცირების, შემოქმედებითი საქმიანობის გაფართოებისა და მატერიალურ ფასეულობათა დაცვის სრულყოფისაკენ, იწვევდეს დისციპლინის განმტკიცებას, გაწეული შრომის აღნუსხვა-ანალიზის ხელშეწყობას. შრომა უნდა იყოს მაქსიმალურად ეკონომიური.

შრომის მეცნიერულად სწორი ორგანიზაცია დიდადაა დამოკიდებული შრომის ნორმირებაზე. ნორმირება აუცილებელია შრომის მოცულობის, შრომატევადობის,

შესრულების ვადების, აგრეთვე ამა თუ იმ სამუშაოს საჭირო კონტინგენტის განსაზღვრისათვის. ნორმირების მეშვეობით ვადაგენტო, ამა თუ იმ სამუშაოს რა მოცულობის შესრულება შეუძლია მუშაკს განსაზღვრულ დროში. ჩვენში ეს ნორმები სახელმწიფოს მიერ არის დადგენილი სხვადასხვა ტიპის ბიბლიოთეკებისათვის და სავალდებულოა მათთვის. მაგალითად, მასობრივი ბიბლიოთეკებისათვის შემოღებულია „ბიბლიოთეკების მიერ შესრულებული სამუშაოების დროის ტიპური ნორმები“, რომელიც დამტკიცებულია სსრ კავშირის შრომისა და სოციალურ საკითხთა სახელმწიფო კომიტეტისა და პროფესიული კავშირების საკავშირო ცენტრალური საბჭოს მიერ.¹ მაგრამ ეს არ ნიშნავს, რომ ნორმების გამოყენებას შემოქმედებითად არ მივუდგეთ. აქაც გასათვალისწინებელია ადგილობრივი პირობები. ზოგ შემთხვევაში საჭირო ხდება ნორმების კორექტირება იმიტომ, რომ არ გავვაჩნია სტანდარტული პირობები. მაგალითად, სამუშაო ადგილი შრომისათვის მოუხერხებელია, თაროები მაღალია, ჰაერი მძიმეა, ზედმეტი სინოტივე ან სიმშრალეა, ჰიგიენურა. ნორმები დარღვეულია და ა. შ.

ნორმების დადგენა სხვადასხვაგვარი მეთოდებით ხდება. არსებობს ე. წ. ჯამობრივი ანუ საცდელ-სტატისტიკური მეთოდი, რომლის მიხედვითაც შეიძლება დადგინდეს საშუალო სტატისტიკური სიდიდე. მაგალითად, თუ 150 საათში შესაძლებელია 1500 დასახელების წიკ-

¹ Организация работы централизованной библиотечной системы. 2-е изд., испр. и доп. — М., 1985.

ნის აღწერა, მაშინ ნორმა შეადგენს საათში სამუშაოდ 10 წიგნს (1500:150). ამ სისტემას ჩვენს ბიბლიოთეკებში დიდი გამოყენება აქვს. არის მთელი რიგი სამუშაოებისა (საცნობო-ბიბლიოგრაფიული, ინფორმაციული, მასობრივი ღონისძიებები და სხვ.), რომელთა ნორმარტივებიც მხოლოდ ამგვარი მეთოდით უნდა განისაზღვროს.

რაც შეეხება მეორე მეთოდს — ანალიტიკურს ანუ ელემენტობრივს, მას იყენებენ იმ შემთხვევაში, როდესაც ზედმიწევნით ზუსტი ნორმების დადგენაა საჭირო. ეს ხდება ყოველგვარი სამუშაო პროცესის დეტალური შესწავლით, ყველა ოპერაციის გათვალისწინებით, იმის გაანგარიშებითაც კი, თუ რა დრო იხარჯება ერთი სამუშაოდან მეორეზე გადასვლისათვის. მაშასადამე, მთელი საქმიანობის ყოველი ელემენტი შესწავლება ცალ-ცალკე. ეს ხდება სხვადასხვა ხერხის გამოყენებით, მაგრამ ყველაზე ოპტიმალურად მიღებულია მუშაკზე უშუალოდ დაკვირვებისა და მის მიერ შესრულებული სამუშაოს ზუსტი აღნუსხვის ხერხი. ასეთ ხერხს განეკუთვნება, მაგალითად, „შრომითი დროის ფოტოგრაფია“ ან „თვითფოტოგრაფია“, როცა მთელი დღის შრომითი საქმიანობა დეტალურად აღინუსხება. არსებობს აგრეთვე დაკვირვების სხვა ხერხი, რომელიც დროის ერთ რომელიმე მონაკვეთში წარმოებულ პროცესს აღნუსხავს და შემდეგ ხდება მისი განზოგადება, საშუალო არითმეტიკულის გამოანგარიშება. მიმართავენ ე. წ. ქრონომეტრული გამოანგარიშების წესსაც, როცა აღინუსხება მუშაკის შრომითი მოქმედების ყოველგვარი მოძრაობა ზუსტი

მეტრაჟითა და დროით. ეს უმეტესად გამოიყენება ბიბლიოთეკებში და მისი განზოგადება არ ხდება ხერხით შემოდებული ნორმები გამოიყენება მხოლოდ და მხოლოდ იქ, სადაც ის იქნა შემუშავებული, თუმცა, როგორც საწყისი სიდიდეები, შეიძლება მაგალითის სახით სხვაგანაც გამოდგეს.

შრომის მეცნიერული ორგანიზაცია მოითხოვს შრომითი პროცესების, ფუნქციების მიზანშეწონილ განაწილებას თანამშრომელთა შორის. პრინციპულად აუცილებელია, ბიბლიოთეკის ყველა თანამშრომელი დაახლოებით თანაბრად იყოს დატვირთული, ამავე დროს ყველამ ზუსტად უნდა იცოდეს თავისი მოვალეობა, რაც სათანადო ინსტრუქციაში იქნება ასახული.

შრომის განაწილება იმგვარად უნდა მოხდეს, რომ ხელს არ უშლიდეს მუშაობის პარამონიულად წარმოათავს, ტექნიკური პროცესის უწყვეტ და სწორხაზოვან განვითარებას, დადგენილ თანმიმდევრობას. ეს არ უნდა იწვევდეს რაიმე შეფერხებას, წინააღმდეგობას ციკლებს შორის და მუშაკთა ურთიერთობაში.

ჩვენი ბიბლიოთეკები მთელ თავიანთ საქმიანობას, ყოველგვარ შრომით პროცესს ყოველდღიურად აღნუსხავენ და აჯამებენ: ამის მიზანია, სრულყოფილი წარმოდგენა ვიქონიოთ შესრულებული სამუშაოს მოცულობაზე, გეგმის შესრულების მიმდინარეობაზე, რათა მოგვეცეს მდგომარეობის შეფასებისა და გეგმის ნიველირების, მისი შემდგომი დაზუსტებისა და ამოცანების განსაზღვრის საშუალება. აღრიცხვა წარმოადგენს არა მარტო რაოდენობრივი მაჩვენებლების თავმოყრას, არამედ მის ანალიზსაც, რის ბაზაზეც ხდება ძირითადი

ხარისხობრივი მაჩვენებლის, გაწეული შრომის უფროსებისა და ბიბლიოთეკის მუშაობის დონის განსაზღვრა- ჩვენში სხვადასხვა სახის აღრიცხვა წარმოებს: ოპერატიული, საბუღალტრო და სტატისტიკური.

ოპერატიული აღრიცხვა ფაქტების აღნუსხვას, რაც ბიბლიოთეკის ხელმძღვანელობისა და მართვის აუცილებელი პირობაა. აქ ივთლისხმება ჩატარებული სამუშაოს აღრიცხვა, ნორმებისა და გეგმების შესრულების აღრიცხვა, სამუშაოზე გამოცხადებისა და წასვლის აღრიცხვა (სატაბელო აღრიცხვა), მიღებული წიგნების მოძრაობის აღრიცხვა საინვენტარო თუ ჯამობრივი აღრიცხვის წიგნში, წიგნადი ფონდის შემოწმების დროს და სხვ.

საბუღალტრო აღრიცხვა ახდენს ფულადი სახსრების ბრუნვის ფიქსირებას, აწარმოებს მათი შემოსვლისა და ხარჯვის კონტროლს, მეთვალყურეობის ფინანსურ დისციპლინას. იგი დადგენილი სახელმწიფოებრივი კანონის მიხედვით წარმოებს და საბიბლიოთეკო მეთოდოლოგიას არ ექვემდებარება.

რაც შეეხება სტატისტიკურ აღრიცხვას, ეს არის ფაქტების რეგისტრაცია, მათი დაანგარიშება და რაოდენობრივი დახასიათება. მისი მიზანია ბიბლიოთეკის მოღვაწეობის შესწავლა, გამოცდილების განზოგადება, გაწეული შრომის შეფასება, დახმარება შემდგომი ღონისძიებების შემუშავებისა და გეგმების დასახვის საქმეში. ამას ემსახურება, მაგალითად, ისეთი მნიშვნელოვანი დოკუმენტების წარმოება, როგორცაა ბიბლიოთეკის დღიური, ფონდის მოძრაობის წიგნი და სხვ.

სტატისტიკური აღრიცხვა სავალდებულოა ყველა

ბიბლიოთეკისათვის. ერთ-ერთ მთავარ მოთხოვნებს წარმოადგენს ის, რომ იგი ერთ ქსელში შემაგალი ყველა ბიბლიოთეკისათვის ერთგვაროვანი იყოს. ამის მიღწევა შეიძლება მხოლოდ არსებული ინსტრუქციების ზუსტად დაცვით. ამ ინსტრუქციებში საგანგებოდაა მოცემული სააღრიცხვო ფორმები, რომლებიც სავალდებულოა ამ ქსელში შემაგალი ყველა ბიბლიოთეკისათვის. მართალია, სხვადასხვა სისტემის ბიბლიოთეკებს, განსაკუთრებით დიდ სამეცნიერო ბიბლიოთეკებს, თავიანთი ინსტრუქციები და ფორმები აქვთ შემუშავებული, მაგრამ ისინი პრინციპულად მაინც ცენტრალიზებული სისტემის ბიბლიოთეკებისათვის ოფიციალურად დატკიცებული ინსტრუქციებიდან გამომდინარეობენ¹.

ჩვენს ბიბლიოთეკებში ყველა სახის აღრიცხვა უმთავრესად შერწყმული სახით გამოიყენება, ისე რომ ძნელია ზღვარის დადება, ოპერატიულ, სტატისტიკურ აღრიცხვის მონაცემებს შორის. ეს გამოწვეულია იმით, რომ ბიბლიოთეკა ძალიან რთული ორგანიზმია, სადაც მრავალი მიმართულების საქმიანობა სწარმოებს — ორგანიზაციული, საფინანსო, პედაგოგიკურ-აღმზრდელობითი, იდეოლოგიური, ტექნიკური.

საბიბლიოთეკო აღრიცხვა ბიბლიოთეკის ანგარიშის საფუძველს წარმოადგენს. ამ თვალსაზრისით განსაკუთრებულ როლს თამაშობს დოკუმენტებში მოვლენებისა და ფაქტების შრომის პროცესების შესრულებ-

¹ Организация работы централизованной библиотечной системы. 2-ое изд., испр. и доп. — М., 1985.

ბისტანავე აღრიცხვის მომენტი. აღრიცხვას, ფაქტიურად მუშაობის შესრულებისთანავე წარმოებს, პირველად აღრიცხვას უწოდებენ. ბიბლიოთეკებში პირველადი ოპერატიული აღრიცხვა წარმოებს დადგენილი ინსტრუქციების მიხედვით.¹ ამ ინსტრუქციების დანართებში მოცემულია ნუსხა იმ პროცესებისა, რომლებიც სავალდებულოა აღრიცხოს ცენტრალურ საბიბლიოთეკო სისტემაში.

ბიბლიოთეკის ორგანიზაციული საქმიანობის ძირითადი მომენტია ანგარიშგება. იგი ერთგვარ საფეხურებრივ სახეს ატარებს. ბიბლიოთეკის ყველა მუშაკი ანგარიშვალდებულია მათი უშუალო ხელმძღვანელის წინაშე, სექტორები და განყოფილებები ანგარიშვალდებულნი არიან ბიბლიოთეკის ხელმძღვანელობის წინაშე, ეს უკანასკნელი კი — ზემდგომი ორგანიზაციის წინაშე.

მაგრამ ანგარიშგება თვითმიზანი როდია. მან უნდა მოვცეს საშუალება განვსაზღვროთ, როგორ სრულდება გეგმა, სად გვაქვს წარმატებები, სად ჩავარდნები, დაგვეხმაროს გავარკვიოთ, როგორია შრომის ინტენსივობა, საქმის ხარისხი და დონე, დავადგინოთ შეფერხების მიზეზები, განვსაზღვროთ სამომავლო ღონის-

1. ცენტრალიზებული ბიბლიოთეკებისათვის იხ. დასახელებული წიგნი, საოლქო ბიბლიოთეკებისათვის — Техника работы областной библиотеки. Инструкц и метод. указ. 2-е изд., испр. и доп. — М., 1970; სამეცნიერო-ტექნიკური ბიბლიოთეკებისათვის — Организация работы научно-технической библиотеки. Метод рекомендации, 4-е изд., перераб. и доп. — М., 1979.

ძიებები, დავსახოთ გეგმები. ამდენად, ანგარიში
მოადგენს არა მარტო რაოდენობრივ, არამედ ხარისხობ-
რივ, თვისობრივ მაჩვენებელს.

დიდი მნიშვნელობა ენიჭება შემჩნეული ნაკლის
დროულად აღმოფხვრას. ამიტომ საჭიროა პირველად
აღრიცხვაზე გამუდმებული ოპერატიული მეთვალყუ-
რეობა, რაც ყველაზე მოსახერხებელია სწორედ მოკლე
პერიოდებში წარმოდგენილი ანგარიშების საშუალებ-
ებით. ბიბლიოთეკის ყველაზე მცირე ერთეულები უნდა
ადგენდნენ ყოველთვიურ სტატისტიკურ ანგარიშებს,
რაც მათ საშუალებას მისცემს ოპერატიულად შეაფა-
სონ გეგმის შესრულების მიმდინარეობა, რომ კვარტ-
ლის ბოლოს საჭიროების შემთხვევაში სწრაფად შეძ-
ლონ მისი რეგულირება-ნიველირება. კვარტლის შე-
დეგების ანალიზის საფუძველზე ისახება შემდგომი პე-
რიოდის მოქმედების გეგმები, რომ ოპერატიულად მი-
ვიდოთ ზომები, რათა არ გვექნეს გარღვევა წლიური
გეგმის შესრულებაში. ანგარიშები შეიძლება შედგეს
ნახევარი წლის ფარგლებშიც.

ამ ანგარიშებს, ჩვეულებრივ, მიმდინარე ანგარი-
შებს უწოდებენ, რომელთა ბაზაზე შემდგომ დგება
ე. წ. წლიური ანგარიში.

სსრ კავშირში ბიბლიოთეკებისათვის შემოდებუ-
ლია წლიური ანგარიშების ერთიანი სისტემა, რომელიც
დამტკიცებულია სსრ კავშირის უმაღლეს საბჭოსთან
არსებული სტატისტიკური აღრიცხვის სახელმწიფო
კომიტეტის მიერ. ამასთან ერთად არსებობს სახელმწი-
ფო სტანდარტები, რომლებშიც მითითებულია აღრიც-
ხვის ერთეულთა დადგენილი დასახელებანი. წლიური

ანგარიშების სახელმწიფო სტანდარტი ყველასათვის გა-
ვალდებულოა, მოცემული ფორმა ზუსტად უნდა დავი-
ცვათ, მაგრამ, მეთოდოლოგიური თვალსაზრისით, ერთი სი-
სტემისა თუ ქსელის შიგნით დასაშვებია უმნიშვნელო
გადახრებიც.

წლიურ საბიბლიოთეკო ანგარიშს სახელმწიფოებ-
რივი მნიშვნელობა აქვს და მისი წარმოება აუცილებე-
ლია იმ წესით, რაც დადგენილია ხელისუფლების ორ-
განოების მიერ. ჩვეულებრივ, მასობრივ ბიბლიოთეკებ-
ში წლიური ანგარიში ძირითად ანგარიშად ითვლება.
იგი ორ ნაწილად აიგება: ინფორმაციული (უწოდებენ
აგრეთვე საწარმოო, თემატურ ან ტექსტობრივს) და
სტატისტიკური. საშუალოდ ბიბლიოთეკების ანგარიშ-
გება ხდება როგორც სსრ კავშირის სტატისტიკის სა-
ხელმწიფო კომიტეტის მიერ დადგენილი წესის მიხედ-
ვით ხუთ წელიწადში ერთხელ, ასევე უწყების მიერ
შემუშავებული წესების თანახმადაც, იმის მიხედვით,
თუ სად როგორ არის ეს მიღებული.

ცენტრალიზებული საბიბლიოთეკო სისტემის (ცსს)
ანგარიშგება წარმოადგენს როგორც მთელი სისტემის,
ასევე ამ სისტემაში შემავალი ცალკეული რეგონების
დახასიათებას. ბიბლიოთეკა-ფილიალები ადგენენ ცენ-
ტრალური ბიბლიოთეკის (ცბ) მიერ შემუშავებული
სქემის მიხედვით როგორც სტატისტიკურ, ასევე ინ-
ფორმაციულ ანგარიშებს და წარუდგენენ მას ცენტრა-
ლურ ბიბლიოთეკას, რის საფუძველზეც ეს უკანასკნე-
ლი ადგენს ერთიან ანგარიშს.

სწორად შედგენილი ანგარიში, მისი ზუსტი ანა-
ლიზი და მოცემული შედეგების მეცნიერულად გან-

ზოგადება, სათანადო დასკვნების გამოტანა ძირითადად განაპირობებს კიდევ ბიბლიოთეკის წარმატებულ მუშაობას. სხვაგვარად შეუძლებელიც არის სწორად განისაზღვროს სამომავლო ამოცანები და ღონისძიებანა, შემუშავდეს ზუსტი და მეთოდოლოგიურად გამართული სამუშაო გეგმა.

საბიბლიოთეკო გეგმები სხვადასხვაგვარია. შესრულების ვადების მიხედვით შეიძლება იყოს: პერსპექტიული (როცა ხანგრძლივი დროით იგეგმება სამუშაოები — ათი და მეტი წლით), შუალედური (როცა პერსპექტიული გეგმის მხოლოდ რომელიმე მონაკვეთს შეიცავს — სამი-ხუთი წელი) და მიმდინარე (როცა იგეგმება ერთი სამუშაო წელი ან მის ფარგლებში შემავალი ვადები — ნახევარწლიური, კვარტალური, თვიური).

სამუშაო გეგმები ასახავენ როგორც მთელი ბიბლიოთეკის, ასევე მისი ცალკეული რგოლის, ქვეგანყოფის საქმიანობას, თითოეული თანამშრომლის მუშაობის პროცესსაც კი.

ბიბლიოთეკის წლიური სამუშაო გეგმა მტკიცდება ზემდგომი ორგანოს მიერ. მისი შესრულება სავალდებულოა სახელმწიფოებრივად დადგენილი წესით. იგი წარმოადგენს ძირითად დოკუმენტს, რომლის მიხედვითაც აგებს ბიბლიოთეკა მთელ თავის საქმიანობას.

წლიური სამუშაო გეგმის შედგენა საკმაოდ რთული და შრომატევადი საქმეა. ამიტომ იგი დგება ახალ წლამდე 2-3 თვით ადრე, წინა წლის გამოცდილების საფუძველზე, მიღწევებისა და ხარვეზების გათვალისწინებით. რაც შეეხება პირველად (საწყის) დაგეგმვას, ე. ი. როდესაც გეგმა პირველად დგება, საკონტროლო რიც-

ხობრივი მონაცემები დაიანგარიშება ბიბლიოთეკის სა-
შტატო ერთეულის, მატერიალურ-ტექნიკური საშუალებებისა და
არსებული ნორმატივების მიხედვით. ეს საკმაოდ რთულ
მუშაობას მოითხოვს.

ერთი და იგივე ტიპის ბიბლიოთეკათა სამუშაო გე-
გმები ერთიანი სქემის მიხედვით დგება. წლიური გეგმის
სტრუქტურა და ანგარიშის სტრუქტურა, რამდენადაც
შეიძლება, უნდა ემსგავსებოდნენ ერთმანეთს აგებუ-
ლებით, საგეგმო მაჩვენებელთა თანმიმდევრობითა და
დაჯგუფებით, რომ ადვილი იყოს გეგმის მაჩვენებელთა
ზრდისა თუ შესრულების თვალყურის დევნება, კონტ-
როლი და ანალიზი.

გეგმის სტრუქტურის უნიფიკაცია არ ნიშნავს, რომ
გეგმები, ისევე როგორც ანგარიშები, შაბლონურად ავა-
გოთ. პირიქით, ერთიანი სქემის არსებობის შემთხვევა-
ში დასაშვებია გეგმები იყოს ინდივიდუალური, მასში
შევიდეს ის განყოფილებები და თემები, რომლებიც ამა
თუ იმ ბიბლიოთეკისათვის არის დამახასიათებელი.

ძირითადად გეგმა საშუალებას უნდა იძლეოდეს
გავარკვიოთ: რა სამუშაოები უნდა შესრულდეს, რა
მოცულობით, რომელ ვადებში, ვინ არის პასუხისმგებე-
ლი მის შესრულებაზე, ვის ევალება ამა თუ იმ სამუშა-
ოს შესრულება. გეგმაში, როგორც წესი, შედის აგრეთ-
ვე იმგვარი სამუშაოები, რომლებიც თემატურად უნდა
იყვნენ განსაზღვრულნი. ამგვარი სამუშაოებია, მაგა-
ლითად, ბიბლიოგრაფიული მიმოხილვები, მკითხველთა
კონფერენციები, თემატური საღამოები და სხვადასხვა
საქის მასობრივი ღონისძიებანი. ამგვარად, საკმარისი არ
არის გეგმაში მხოლოდ საკონტროლო რიცხვების შე-

ტანა, საჭიროა კონკრეტული თემატიკის ჩვენებაც. თუ
რას მიეძღვნება ესა თუ ის ღონისძიება. ზოგ შემთხვევაში
ვაში თემატიკას უშუალოდ გეგმაში შეიტანენ ხოლმე
სამუშაოს ჩამოთვლის დროს, ზოგჯერ კი მისთვის ცალ-
კე გრაფასაც კი გამოყოფენ, მაგრამ ეს მეტისმეტად
ზრდის სქემას, მოცულობა ფართოვდება და გეგმა გა-
მოსაყენებლად, თვალყურის მისადევნებლად მოუქნელი
ხდება. ამიტომაც მიზანშეწონილად მიაჩნიათ თემატური
გეგმის ცალკე გამოყოფა და დამატების სახით სტატის-
ტიკურ გეგმაზე დართვა. ამგვარად, მივიღებთ სამნაწი-
ლიან გეგმას: 1) შესავალი — ძირითადი მიმართულე-
ბანი, უმთავრესი ამოცანები, 2) სტატისტიკური გეგმა
— ძირითადი რაოდენობითი მაჩვენებლები, 3) თემა-
ტური გეგმა — ჩასატარებელ ღონისძიებათა თემატიკა.

ცენტრალიზებული საბიბლიოთეკო სისტემის წლი-
ური გეგმა დგება ცალკეული ფილიალების სამუშაო
გეგმათა საფუძველზე, აღნიშნული გეგმა ეგზავნება ცენ-
ტრალურ ბიბლიოთეკას ახალი წლის დამდგამდე ერთი
თვით ადრე იმ სქემის მიხედვით, რომელიც შემუშავ-
ებული აქვს ამა თუ იმ ცენტრალიზებულ სისტემას.

ბიბლიოთეკის მუშაობის ორგანიზაციისათვის გარ-
კვეული მნიშვნელობა აქვს დაფინანსების სრულყოფი-
ლად წარმართვას.

სსრ კავშირში ბიბლიოთეკებს სახელმწიფო აფინან-
სებს. ხარჯების გარკვეული წილი თავს იღვეს პროფ-
კავშირულმა და სხვა საზოგადოებრივმა ორგა-
ნიზაციებმაც. ამყამად ბიბლიოთეკებზე წლიურად

გაწეული მთელი ხარჯების 90% სახელმწიფო ხელშეწყობის საერთოდ¹.

ბიბლიოთეკების მიერ ფინანსების ათვისება ხდება მკაცრად დადგენილი წესებისა და კანონების მიხედვით. ყოველ ბიბლიოთეკას აქვს თავისი ხარჯთაღრიცხვა, რომელშიც კონკრეტულადაა გათვალისწინებული არა მარტო თანხის რაოდენობა, არამედ ისიც, თუ რამდენი რაში და როდის უნდა დაიხარჯოს. ხარჯთაღრიცხვაში მხედველობაშია მიღებული ყველა ხარჯი, რაც უნდა გასწიოს ბიბლიოთეკამ წიგნების შეძენისა თუ სხვა საქმიანობისათვის, როგორცაა ბიბლიოთეკის ტექნიკური აღჭურვა, ინვენტარისა და მოწყობილობების დამზადება, რემონტი, მუშაკების ხელფასით უზრუნველყოფა და სხვ. ამრიგად, ბიბლიოთეკამ წლის დასაწყისში იცის, რა თანხები იქნება მის განკარგულებაში და როგორ უნდა მოახდინოს მათი რეალიზაცია-ათვისება. ცენტრალიზებულ საბიბლიოთეკო სისტემაში ხარჯთაღრიცხვაც ცენტრალიზებული წესითაა მოგვარებული.

ხარჯთაღრიცხვა ერთდროულად ფინანსური გეგმაც არის და გამოყოფილი სახსრების დოკუმენტიც. ის დამტკიცებულია ზემდგომი ორგანიზაციის მიერ და არ ექვემდებარება არავითარ შესწორებასა და დამატებებს ამ ორგანოს ნებართვის გარეშე. ხარჯთაღრიცხვის ასეთი მტკიცე სისტემა ხელს უწყობს საქმის ეკონომიკურად წარმართვას, მომჭირნეობასა და ყაირათიანობას. საერთოდ, ბიბლიოთეკა საკმაოდ ძვირადღირებული დაწე-

¹ И. М. Фрумин. Библиотечное дело. Организация и управление. 2-е изд. перераб. и доп. Учебник. — М., 1980, с. 155-156.

სებულებაა და ამდენად აქ განსაკუთრებული ყურადღებით უნდა მოვეყიდოთ ეკონომიკურ პოლიტიკას. ამიტომაც არის, ესოდენ მნიშვნელოვნად რომ იქცა საბიბლიოთეკო ეკონომიკის კვლევა. ბიბლიოთეკათმცოდნეობაში მომუშავე სპეციალისტთა საკმაოდ დიდი ნაწილი ამჟამად სპეციალურად მუშაობს საბიბლიოთეკო ეკონომიკის საკითხებზე, ამუშავენ პრობლემებს, იძლევა რეკომენდაციებს, ქმნის საბიბლიოთეკო ეკონომიკის მაჩვენებელს - ეკონომიური ეფექტის განმსაზღვრელ ფორმულას.

ბიბლიოთეკათმცოდნეობაში ერთიანი საბიბლიოთეკო ეკონომიური მაჩვენებლის შექმნაზე ზრუნვა ახალი როლია. მასზე დიდი ხანია მუშაობენ და რამდენიმე ფრიად საინტერესო ფორმულაც შეიქმნა, მაგრამ ჭერჭერობით არც ერთი მათგანი არ შეიძლება მივიჩნიოთ სრულყოფილად.

ეკონომიკური მაჩვენებელი ბიბლიოთეკის შრომითი, მატერიალურ-ტექნიკური (შენობა, მოწყობილობა) და ფულადი რესურსების გამოყენების ეფექტურობის დამახასიათებელი რიცხობრივი სიდიდეა. იგი გვიჩვენებს, რამდენად ეკონომიურია ამა თუ იმ ბიბლიოთეკას შრომა, რომელი ბიბლიოთეკა როგორ შედეგს აღწევს ამ მხრივ, როგორია შრომის ნაყოფიერება, ერთი სიტყვით, როგორ ეკონომიკურ ეფექტს ვაღწევთ.

ეკონომიკური მაჩვენებლის განსაზღვრისათვის საჭიროა არსებობდეს გარკვეული კრიტერიუმები, რომლებიც საშუალებას მოგვცემს, შევიმუშავოთ ერთიანი ფორმულა. ამ პრობლემაზე ბევრი აზრი გამოითქვა (კ. მ. რომანოვსკაია, მ. პ. კირიუხინი, ა. ბ. კაცი, ი. მ. ფრუ-

მინი), ამ საკითხზე მუშაობდა აგრეთვე ცნობილი ქართველი ბიბლიოთეკათმცოდნე ნ. გ. ლორთქიფანიძეც. მიუხედავად მრავალი ცდისა, ვერ მოხერხდა საყოველთაო, უნივერსალური ფორმულის შემუშავება.

მეცნიერთა აზრი ძირითადად ორად იყოფა: ერთი თვლიან, რომ ბიბლიოთეკის ეკონომიკური მაჩვენებელი შეიძლება ერთი რიცხვით (ნიშნით) გამოიხატოს, მეორენი კი მიიჩნევენ, რომ ეკონომიკურა მაჩვენებლის გამოსახვა უნდა მოხდეს რამდენიმე ნიშნის მიხედვით¹.

არსებობს ეკონომიკური მაჩვენებლის გამოხატვის ნომინალური ხერხიც, როცა პირდაპირ სტატისტიკურა მაჩვენებლების ანალიზით შემუშავდება გარკვეული აზრი ამა თუ იმ ბიბლიოთეკის ეკონომიკურ მაჩვენებელზე, ან გამოიყენება შედარებითი სიდიდეები — ერთი მაჩვენებლის შედარება მეორესთან, პროცენტული შეფარდება და სხვ. ეს საშუალებას იძლევა დაახლოებით გავერკვეთ ბიბლიოთეკის შრომის ეკონომიკურ შედეგებში.²

30-იან წლებში სსრ კავშირში დანერგეს ე. წ. ბიბლიოთეკის მუშაობის ხარისხობრივი მაჩვენებლები. საქართველოში ამ საქმის ინიციატორები იყვნენ ი. ციციშვილი, ნ. მარკვეიჩი, ნ. ლორთქიფანიძე.

¹ И. М. Фрумин. Библиотечное дело. Организация и управление. 2-е изд., перераб. и доп. Учебник. — М., 1980, с. 168-173; ნ. ლორთქიფანიძე. ბიბლიოთეკის მუშაობის დაგეგმვა, — თბ., 1969, გვ. 14—16.

² დაწვრილებით საბიბლიოთეკო ეკონომიკის საკითხებზე იხ.: ფ. ყურაშვილი. საბიბლიოთეკო საქმის ეკონომიკა. სასწ.-მეთოდ. სახელმძღვ. — თბ., 1985.

ბიბლიოთეკის ხარისხობრივი მაჩვენებლის გამოყენება თითქმის ყველგან დამკვიდრდა. იგი დღესაც წარმატებით გამოიყენება ანგარიშებისა და გეგმების წარმოების დროს. ასეთებია, მაგალითად, კითხვის კოეფიციენტი, ბრუნვის კოეფიციენტი, ჩაბმის კოეფიციენტი და სხვ. განსაკუთრებით საგულისხმო იყო ინტენსივობის კოეფიციენტი, რომელიც გამოხატავდა ამა თუ იმ ბიბლიოთეკის ინტენსივობის ხარისხს. მართალია, ის არ გვიჩვენებდა ბიბლიოთეკის ეკონომიკურ სურათს, მაგრამ საშუალებას გვაძლევდა განგვესაზღვრა და შეგვედარებინა ერთი ბიბლიოთეკის შრომითი საქმიანობა მეორესთან.¹

მისი საყოველთაო აღიარება, როგორც ერთიანი მაჩვენებლისა, დღემდე ვერ მოხერხდა. მართალია, ეს მაჩვენებელი ძალიან მარტივი და მოქნილია, მაგრამ იგი გამოიყენება მხოლოდ ორი ძირითადი მაჩვენებლის — კითხვადობისა და ბრუნვის კოეფიციენტების — ნამრავლით, რომელთაც მიიჩნევენ ბიბლიოთეკის ხარისხობრივი მაჩვენებლების ძირითად განმსაზღვრელებად. ამჟამად მას არ თვლიან ბიბლიოთეკის მთელი საქმიანობის გამომხატველ მაჩვენებლად. ცხადია, როცა ბიბლიოთეკის მუშაობის საერთო დონის გამომხატველად მხოლოდ და მხოლოდ კითხვის მომენტი აღებული და სხვა არაფერი, შეიძლება ისე მოხდეს, რომ ერთი პატარა ბიბლიოთეკა, რომელიც სავსებით უმნიშვნელო შრომას ეწევა, ამ შედეგების მიხედვით, უკეთესად მივიჩნი-

1. ნ. ლორთქიფანიძე. საბიბლიოთეკო საქმის ორგანიზაცია. ნაწ. 1. — თბ., 1940.

ოთ, ვიდრე მეორე, სადაც ფონდი დიდია, მეცნიერული ინტერაქტურა ჭარბობს და წიგნბრუნვა არ არის ისეთი ინტენსიური, მაგრამ დიდი ხვედითი წონა მოდის ინფორმაციულ, ბიბლიოგრაფიულ საქმიანობაზე.

ერთიანი, ე. წ. ნაკრები ინდექსის შექმნას ბევრი სიძნელე ახლავს. ერთია ის, რომ კარგ მაჩვენებლად ითვლება ისეთი ეკონომიკური მაჩვენებელი, რომლის რიცხობრივი გამოსახულება რამდენადაც შეიძლება დაბალია. მაგალითად, ერთი უმჯობესია ორზე, ორი — სამზე და ა. შ. ეს ნიშნავს, რომ ბიბლიოთეკაში ხარჯები შემცირებულია. რამდენადაც დაბალია მაჩვენებელი, იმდენად უკეთესია, რადგანაც ბიბლიოთეკას ეკონომიურად უმუშავია. ამ შემთხვევაში გამოდის ისე, რომ იქ, სადაც დაზოგავენ თანხებს, ნაკლებად შეიძენენ წიგნებს, არ გააკეთებენ რემონტს, შრომის ეკონომიკური მაჩვენებელი უმჯობესი იქნება. ასე რომ არ მოხდეს, საჭიროა ისეთი მაჩვენებლის მიგნება, რომელიც, ერთი მხრივ, სახსრების ათვისების სურათსაც მოგვცემს, მეორე მხრივ, სახსრების დაზოგვის სურათსაც.

როგორც ვხედავთ, ეკონომიკური მაჩვენებლის გაანგარიშება, მისი გამოხატვა ერთ სიმბოლოში, ერთიანი ფორმულის შექმნა მეტად ძნელი საქმეა.

ერთი შეხედვით შეიძლება მოგვეჩვენოს, რომ ყოველივე ამას წმინდა თეორიული მნიშვნელობა აქვს და მისი დანერგვა პრაქტიკაში სავალდებულო არ არის. თუ გვსურს, ბიბლიოთეკის მუშაობა შრომის მეცნიერულ ორგანიზაციაზე დავაფუძნოთ, არ შეიძლება ეკონომიკური მაჩვენებლის უგულვებელყოფა. ეკონომიკურ გაანგარიშებებსა და ანალიზს, შრომის ეფექტურობას

სწორ შეფასებას, შრომის ხარისხის განსაზღვრას უნდა
მაზარი მნიშვნელობა აქვს ბიბლიოთეკაში შრომის მა-
ღალწარმადულად ორგანიზაციისათვის, მისი რაციონა-
ლიზაციისა და ნაყოფიერებისათვის.

როგორც ვხედავთ, ბიბლიოთეკა საკმაოდ რთუ-
ლი ორგანიზმია. იგი არა მარტო წიგნი და მკითხველია,
არა მარტო მრავალი მომუშავე პერსონალი და რთული
ადმინისტრაციული სტრუქტურული სისტემაა, არამედ
არანაკლებ რთული მოწყობილობა და ნაგებობაც არის,
რომლის დასაპროექტებლად სათანადო არქიტექტურუ-
ლი კანონზომიერებანიც კი არსებობს. ამ საკითხებთან
დაკავშირებით მთელი თეორიებია შექმნილი, სპეცია-
ლური მიმართულებებია ჩამოყალიბებული, უამრავი
მეცნიერული ლიტერატურა არსებობს ჩვენში თუ უც-
ხოეთში. არაერთი მოსაზრებაა იმის შესახებ, თუ რო-
გორი უნდა იყოს ბიბლიოთეკა, მისი ნაგებობა, მოწყო-
ბილობა: ავეჯი, კედლების შეფერილობა, განათება, გა-
ფორმება, როგორ უნდა დავიცვათ იგი დაზიანებისა და
ხელყოფისაგან. ამ საკითხების მოსაგვარებლად საჭიროა
მაღალი ორგანიზებულობა, შრომითი პროცესების გა-
მუდმებული დახვეწა და სრულყოფა. მაგრამ ორგანი-
ზაციული საქმიანობა ამით როდი შემოიფარგლება. ყვე-
ლაზე ძნელი, რაც ორგანიზაციულ სირთულეებთანაა
დაკავშირებული, არის მკითხველი აუდიტორიის მომსა-
ხურების მოწესრიგება. მომხმარებელთან გამუდმებული
კონტრაქტები ზუსტ და შეწყობილ საქმიანობას მოით-
ხოვს. ამ დროს, უპირველეს ყოვლისა, საჭიროა თვით
ბიბლიოთეკის მუშაკთა საქმიანობის მოწესრიგება და
შრომის მეცნიერული ორგანიზაცია. ამგვარად, ორგა-

ნიზაციის ობიექტი შეიძლება იყოს არა მარტო საგნები. შრომითი ოპერაციები, არამედ ადამიანები, მომსახურე პერსონალი, კადრები. ბიბლიოთეკის მუშაკები საგნებთან ურთიერთმიმართებაში აწარმოებენ ამა თუ იმ სამუშაო ოპერაციას, რომლის შედეგადაც ხდება შრომის საბოლოო მიზნის მიღწევა (შრომითი პროდუქტის შექმნა). სამუშაო საგანთა (იარაღთა), ბიბლიოთეკის მომხმარებელთა და მომუშავე პერსონალის ორგანიზებულ ურთიერთობის მოწესრიგებასა და გაძღოლას საქმის მართვა ეწოდება. იგი წარმოებს სათანადო წესების, კანონებისა და ინსტრუქციების დაცვის საფუძველზე.

მართვა, უპირველეს ყოვლისა, გულისხმობს მართულისა და მმართველის ურთიერთობის გარკვეულ სისტემას, რომელიც ჩამოყალიბებული პრინციპებით ხორციელდება. ეს პრინციპებია: მართვის სახელმწიფოებრიობა, მეცნიერულობა, დემოკრატიულობა, კავშირი პრაქტიკასთან, წარმოების აქტიური დახმარება, საქმისადმი სისტემური მიდგომა, ოპტიმალურობა.

მართვას თავისი ფუნქციები გააჩნია. მისი მთავარი ფუნქცია იმაში მდგომარეობს, რომ ხელი შეუწყოს გეგმიურ შრომას, ორგანიზებულობასა და ტექნოლოგიური დისციპლინის კვანძკიცებას, არეგულიროს შრომის პროცესები, დააწესოს კონტროლი და აწარმოოს აღრიცხვა, უზრუნველყოს ადამიანთა შორის ჯანსაღი, საქმიანი ურთიერთობა.

მართვის მეთოდები — ეს არის ბიბლიოთეკის მუშაკებზე მიზანმიმართული ზემოქმედების ხერხები, რომლებიც უზრუნველყოფენ მომუშავე პირთა მოქმედების

შეთანხმებულობას, რაც თავისთავად განაპირობებს შრომითი პროცესების განუხრელ და მიზანდასახულ მიმდინარეობას.

მართვის მეთოდები არის როგორც უფლებრივი, ისე ორგანიზაციულ-ადმინისტრაციული. პირველი გულისხმობს საკანონმდებლო აქტების, დებულებების, ბრძანებულებების, განკარგულებების, ინსტრუქციებისა და სხვა სახელმწიფოებრივ-საზოგადოებრივი დოკუმენტების გამოყენებას, მეორე — ბიბლიოთეკის საქმიანობაზე ზემოქმედებას ადმინისტრაციულად მონიჭებულ უფლებებით, კონტროლს მუშაკებზე, მოთხოვნას მათ მიმართ პროცესების ტექნოლოგიური შესაბამისობით წარმართვაზე, ვადებისა და დისციპლინის დაცვაზე, კვალიფიკაციის ამაღლებაზე, შინაგანაწესითა და დებულებებით დადგენილი ნორმების ცხოვრებაში გატარებაზე და სხვ.

მართვის მეთოდებს შორის განსაკუთრებით რთული განსახორციელებელია მორალური სტიმულირება, რაც მუშაკის პიროვნულ თავისებურებათა გათვალისწინებას მოითხოვს, განსაკუთრებით დიდ ზემოქმედებას ახდენს ადამიანებზე და ამდენად დიდად უწყობს ხელს შრომის ნაყოფიერების ზრდას. დიდი მნიშვნელობა ენიჭება აგრეთვე მატერიალურ სტიმულირებასაც, რასაც კიდევ მეტი ყურადღება დაეთმობა მომავალში.

ისევე, როგორც ყველა დაწესებულებაში, ბიბლიოთეკებშიც მრავალ წამახალისებელ ღონისძიებას იყენებენ; ამავე დროს გამოიყენება დასჯისა და გაკიცხვის მეთოდებიც.

მართვის პროცესებში განსაკუთრებულ როლს თა-

მაშობს ხელმძღვანელისა და თანამშრომლების ურთიერთდამოკიდებულება, ხელმძღვანელის პირადი მაგალითი, ობიექტურობა, პრესტიჟი. ხელმძღვანელის პროფესიული ოსტატობა უმთავრესი მოთხოვნილებაა შრომის სრულყოფილი ორგანიზაციისათვის.

ბიბლიოთეკის შრომის ორგანიზაცია და მართვა დღეს მეცნიერულ ნიადაგზეა დაფუძნებული. ბიბლიოთეკათმცოდნეობაში სპეციალური დისციპლინაც კი შეიქმნა — „საბიბლიოთეკო საქმის ორგანიზაცია და მართვა“, რომელიც ორგანიზაციისა და მართვის საკითხებისა და პრობლემების კვლევასა და განზოგადებას ახდენს.¹

უპირველეს ყოვლისა, საჭიროა არსებული რეზერვების ამოქმედება, რომლებიც ჩვენს ბიბლიოთეკებში საკმაოდ მოგვეპოვება. ჯერ კიდევ სრულად ვერაა გამოყენებული შრომის ორგანიზაციაში საბიბლიოთეკო აქ-

¹. ამ თავში მოცემული საკითხების უფრო ღრმად შესწავლისათვის შეიძლება გამოვიყენოთ ფ. ყურაშვილის კომპაქტურად წარმოდგენილი სალექციო მეთოდური მითითებანი — საბიბლიოთეკო საქმის ორგანიზაცია და მართვა. მეთოდ. მითით. ბიბლიოთეკათმც. ფაკ. დაუსწრ. განყ. სტუდენტებისათვის. თბ., 1975; შედარებით უფრო სრულყოფილად ეს საკითხები მოცემულია მისსავე დამხმარე საიელმძღვანელოში — საბიბლიოთეკო საქმის ორგანიზაცია და მართვა. თბ., 1982; ასევე კომპაქტურადაა ეს საკითხები ცნობარში: Справочник библиотекаря. — М., 1985. შეგიძლიათ გამოვიყენოთ აგრეთვე ის წიგნები, რომლებიც გვხვდება ტექსტში მითითებათა სახით.

ტივი, რომელიც ძალიან დიდ ძალას წარმოადგენს. ახე-
ვე მეტი გულისყურით უნდა მოვეყიდოთ თიფლისში
თანამშრომლის პირადი ინიციატივის გამოცოცხლებას,
დემოკრატიული უფლებების გაფართოებას, საქმისად-
მი შემოქმედებით მიდგომას, ტექნიკური საშუალებების
დანერგვას.

უ ი ნ ა ა რ ხ ი

კითხვის ხელმძღვანელობა	3
ინდივიდუალური კითხვის ხელმძღვანელობა	8
მასობრივი კითხვის ხელმძღვანელობა	15
ბიბლიოთეკაში ლიტერატურის პროპაგანდის სახეები და ფორმები	21
ინფორმაციული მუშაობა და საცნობო-ბიბლიოგრაფიული მომსახურება ბიბლიოთეკაში	32
მკითხველებთან მუშაობის ორგანიზაცია	37
მკითხველთა შესწავლა ბიბლიოთეკაში	49
ბიბლიოთეკის მუშაობის ორგანიზაცია და მართვა	67

გამომცემლობის რედაქტორი მ. გოჩიაშვილი.
მხატვარი რ. მაქარაშვილი
მხატვრული რედაქტორი ა. თევზაძე
ტექნიკური რედაქტორი ვ. ხუციშვილი.
კორექტორი დ. ცინცაძე
გამომშვები ნ. ჩხეტიანი

გადაეცა წარმოებას 15.08.91. ხელმოწერილია დასაბეჭდად 28.05.91.
საბეჭდი ქაღალდი № 2. 70×100¹/₃₂. გარნიტური ვენა. ბეჭდვა
მაღალი. პირობითი ნაბეჭდი თაბახი 3,94. პირ. სალ.-გატ. 4,10.
საალრ.-სავაჭროც. თაბახი 3,35. ტირაჟი 1000. შეკვ. № 438.

ფასი 60 კაპ.

გამომცემლობა „საქართველო“
თბილისი, მარჯანიშვილის ქ.

სააქციო საზოგადოება „კეგელი“ ვაჟა-ფშაველას პრ. 29ა.

1028724

2025-10-28
10:10:10